

**UCHWAŁA NR XXIX/524/13
SEJMIKU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO**

z dnia 25 marca 2013 r.

**w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego
na lata 2013- 2016”**

Na podstawie art. 14 ust. 1 pkt 3 i art. 18 pkt 20 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590, z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Świętokrzyskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

PRZEWODNICZĄCY
SEJMIKU

TADEUSZ KOWALCZYK

Załącznik do uchwały nr XXIX/524/13
Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego
z dnia 25 marca 2013 roku.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Kielce 2013

Program opracowany przez:
PPUH „BaSz”
mgr inż. Bartosz Szymusik
26-200 Końskie, ul. Polna 72
tel./fax: 41 372 49 75 e-mail: basz@post.pl
www.basz.pl

Spis treści

1. Wprowadzenie	4
2. Podstawa prawna opracowania „Programu Opieki nad Zabytkami”	5
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
3.1. Wybrane strategiczne cele polityki państwa w zakresie opieki nad zabytkami	9
3.2. Relacje „Programu Opieki nad Zabytkami” do strategii wojewódzkich	10
4. Tożsamość województwa świętokrzyskiego	12
4.1. Tło historyczne	12
4.2. Kształtowanie się obszaru województwa	13
4.3. Osadnictwo regionu świętokrzyskiego	14
4.4. Rozwój gospodarczy województwa	17
5. Charakterystyka stanu zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego	18
5.1. Zabytki podlegające ochronie na terenie województwa świętokrzyskiego	18
5.1.1. Zabytki nieruchome	21
5.1.2. Zabytki ruchome	32
5.1.3. Zabytki archeologiczne	37
5.2. Dziedzictwo niematerialne	40
6. Charakterystyka obiektów Województwa Świętokrzyskiego oraz wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych	42
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego w województwie świętokrzyskim	46
7.1. Ochrona zasobów materialnych i niematerialnych w województwie świętokrzyskim	46
7.2. Ocena stanu zachowania istniejących zasobów	48
7.3. Analiza SWOT	49
8. Cele i kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016	50
8.1. Cele i kierunki działań	50
8.2. Wdrażanie „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016”	55
8.3. Zadania wynikające z przyjętych kierunków działań będące w kompetencji Województwa Świętokrzyskiego	61
9. Instrumenty realizacji, finansowania i wdrażania „Programu Opieki nad Zabytkami”	62
9.1. Instrumenty wdrażania i realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami”	62
9.2. Instrumenty finansowania	63
9.3. Zasady oceny realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami” – monitoring	64
10. Bibliografia	66
11. Załączniki	70

1. Wprowadzenie

Dziedzictwo kulturowe stanowi istotny element kształtujący tożsamość narodową i regionalną. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 uznaje sferę dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

„Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” (w dalszej części nazywany „Programem Opieki nad Zabytkami”) powstał w oparciu o obowiązujące akty prawne oraz dokumenty programowe w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zagospodarowania przestrzennego. Ponadto jest on spójny z dokumentami szczebla krajowego, wojewódzkiego, a także z polityką Unii Europejskiej w omawianym zakresie. Dokument wyznacza cel generalny, cele szczegółowe i kierunki działań oraz zadania mające prowadzić m.in. do zahamowania procesów degradacji zabytków, poprawy stanu zachowania obiektów, zwiększenia atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych, a także wykorzystania dziedzictwa kulturowego w procesach społeczno-gospodarczych.

„Program Opieki nad Zabytkami” jest instrumentem realizującym politykę rozwoju województwa w perspektywie czteroletniej.

2. Podstawa prawna opracowania „Programu Opieki nad Zabytkami”

Problematyka ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regulowana jest aktami prawa krajowego i międzynarodowego.

Art. 5 Konstytucji RP mówi: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Dostęp do dóbr kultury gwarantuje art. 6 Konstytucji RP, który mówi: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Do konieczności zapewnienia dobrego stanu środowiska (naturalnego, kulturowego) nawiązuje art. 86 brzmiący: „Każdy obywatel obowiązany jest do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”.

Podstawowym aktem prawnym dotyczącym dziedzictwa kulturowego w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Jeżeli w niniejszym opracowaniu występuje powołanie się na ustawę bez podania jej nazwy należy przyjąć, że chodzi o ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wykonanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem m.in. samorządów. Na szczeblu wojewódzkim reguluje to ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 z późniejszymi zmianami).

Uregulowania prawne dotyczące opieki nad zabytkami znajdują się również w ustawach:

- z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2012 r., poz. 647 z późn. zm.)
- z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 157, poz. 1240 z późn. zm.)
- z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 z późn. zm.)
- z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.)
- z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 z późn. zm.)
- z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.)
- z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2012 r., poz. 406)
- z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2010 r., Nr 234, poz. 1536 z późn. zm.)
- z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012 r., poz. 987)
- z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r., poz. 642 z późn. zm.)
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późn. zm.)
- z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. Nr 39, poz. 311 z późn. zm.).

Unia Europejska reguluje zagadnienia opieki nad zabytkami w Traktacie z Maastricht z dnia 2 lutego 1992 r. oraz w:

- Rozporządzeniu Rady EWG z dnia 9 grudnia 1992 r. w sprawie wywozu dóbr kultury,
- Dyrektywie Rady EWG z dnia 15 marca 1993 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprawionych niezgodnie z prawem z obszaru Państwa Członkowskiego.

Wagę problematyki ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego podkreśla opracowana pod egidą ONZ konwencja UNESCO (przyjęta w Paryżu przez Konferencję Generalną ONZ dla Wychowania, Nauki i Kultury w roku 1972, ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.). Konwencja umożliwiła wyróżnienie obszarów i obiektów mających „najwyższą powszechną wartość” poprzez wpisanie ich na „Listę światowego dziedzictwa”.

W 2003 r. sporządzono w Paryżu konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Konwencja została ratyfikowana przez Prezydenta RP dnia 8 lutego 2011 r.

Przy opracowaniu „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” uwzględniono powyższe akty prawne oraz dokumenty programowe szczebla krajowego i wojewódzkiego w zakresie: rozwoju regionalnego, zagospodarowania przestrzennego oraz ochrony dziedzictwa kulturowego.

Na szczeblu województwa organem powołanym do ochrony zabytków jest Wojewódzki Konserwator Zabytków, a organem opiniotwórczym Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami projekt „Programu Opieki nad Zabytkami” winien zostać zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku oraz wprowadza pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami.

Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespół, będąca dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym. Do zabytków zalicza się obiekty nieruchome, ruchome i archeologiczne ze względu na posiadaną przez nie wartość historyczną, artystyczną lub naukową. W myśl ustawy (art. 6.) ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

- zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa; dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznej dla dawnych i nowych form

gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego; materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r., poz. 642 z późn. zm.), instrumentami muzycznymi; wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi; przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ochrona zabytku. Formami ochrony są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ochrona zabytków polega na podejmowaniu działań mających na celu (art. 4, ww. ustawy):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym i kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem (art. 5) sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega na zapewnieniu warunków do:

- naukowego badania i dokumentacji zabytku
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robot budowlanych przy zabytku
- zabezpieczania i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 87. ww. ustawy nakłada na zarząd województwa obowiązek sporządzenia na okres 4 lat wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami.

„Program Opieki nad Zabytkami” ma na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1. Wybrane strategiczne cele polityki państwa w zakresie opieki nad zabytkami

„Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” koresponduje z założeniami zawartymi w dokumentach krajowych, tj. w „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” i wynikającym z jej priorytetów „Narodowym Programie Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013”.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2020	
Cel strategiczny	Zrównoważenie rozwoju kultury w regionach
Cele	<ul style="list-style-type: none"> - Wzrost efektywności zarządzania kulturą - Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej w zakresie upowszechniania kultury - Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury - Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dobór usług kultury - Poprawa warunków działalności artystycznej - Efektywna promocja twórczości - Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków - Zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury
Instrumenty wdrażania	<ul style="list-style-type: none"> - Program Operacyjny „Promocja twórczości” - Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe” - Program Operacyjny „Promocja czytelnictwa” - Program Operacyjny „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury” - Program Operacyjny „Obserwatorium kultury” - Program Operacyjny „Promocja kultury polskiej za granicą” - Program Operacyjny „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą” - Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury” - Program Operacyjny „Media z kulturą” - Program Operacyjny „Rozwój inicjatyw lokalnych”

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013	
Cel strategiczny	Intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych
Cele	<ul style="list-style-type: none"> - poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków - kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne, - zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych - promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego - rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego - tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej - zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę

Instrumenty wdrażania	<ul style="list-style-type: none"> - Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej” - Program „Promesa Ministra Kultury” - Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego Warszawy „Trakt Królewski” - Program „Fryderyk Chopin 2010” - Program „Absent Patrimonium”
------------------------------	---

3.2. Relacje „Programu Opieki nad Zabytkami” do strategii wojewódzkich

Zapisy korespondujące z „Programem Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” mają miejsce również w dokumentach strategicznych i planistycznych województwa tj. w: „Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020”, „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego” oraz w „Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014”.

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020

Uchwała Nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 października 2006 r.

Cel Generalny	Wzrost atrakcyjności województwa fundamentem zintegrowanego rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej
Cel	Cel 3. Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury
Instrumenty wdrażania	<p>Priorytet 2. Ochrona i udostępnianie dziedzictwa kulturowego</p> <p>Kierunki działań:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków - modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury - zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości - poprawa warunków funkcjonowania instytucji artystycznych - poprawa funkcjonowania bibliotek, w szczególności naukowych i akademickich, oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych, z wykorzystaniem technologii informatycznych - wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury - poprawa dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej poprzez wspieranie instytucji poszerzających ofertę programową, umożliwiającą aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym - tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego

Obecnie trwają prace nad aktualizacją zapisów „Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020”.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego

Uchwała Nr XXIX/399/02 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 kwietnia 2002 r.

Założenie	Głównym zadaniem regionalnej polityki przestrzennej w zakresie zagospodarowania zasobów dziedzictwa kulturowego jest skuteczna ochrona i rewaloryzacja tych zasobów oraz racjonalne ich udostępnianie, a także wykorzystanie ich jako czynnika rozwoju gospodarczego i promocji. Istotnym jest wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej i subregionalnej.
Cel główny	Zachowanie i umacnianie regionalnej tożsamości kulturowej, jak też zapewnienie ochrony i rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego, stosownie do przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury oraz innych ustaw związanych z tą problematyką.

Cele	<ul style="list-style-type: none"> - dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego - wprowadzenie do ewidencji konserwatorskiej zasobów ujawnionych lub zweryfikowanych - objęcie ochroną najcenniejszych obszarów kulturowych oraz unikalnych zespołów lub obiektów zabytkowych - dążenie do zwiększenia rangi ochronnej w skali światowej i krajowej obiektów, zespołów i układów urbanistyczno-krajobrazowych o szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i historii - zwiększenie zakresu ochrony prawnej zespołów i obiektów objętych jedynie ewidencją, a ważnych dla tożsamości regionalnej i lokalnej, przez dokonywanie wpisów do rejestru dóbr kultury - przeprowadzanie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytkowych zespołów urbanistycznych oraz ciekawych zespołów staromiejskich, zwłaszcza zagrożonych.
-------------	--

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014

Uchwała Nr XXXV/404/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 6 lutego 2006 r.

Misja	Tworzenie i wdrażanie wysokiej jakości unikalnych produktów turystycznych, odpowiadających na więzkę potrzeb turystów, tworzenie atmosfery przyjaznej turystom i warunków przyjaznych inwestorom, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.
Instrumenty wdrażania	Strategia zakłada stworzenie produktów turystycznych: <ul style="list-style-type: none"> - „Perły Ziemi Świętokrzyskiej” (obejmujący: małe historyczne miasteczka, szlak zabytków żydowskich, imprezy oparte na tradycji historycznej), - „W poszukiwaniu ukojenia” (turystyka pielgrzymkowa), - „Podróże z pasją” (hobbistyczny)

4. Tożsamość województwa świętokrzyskiego

4.1. Tło historyczne

Teren dzisiejszego województwa świętokrzyskiego był w przeszłości areną wielu ważnych wydarzeń politycznych, gospodarczych, społecznych i militarnych. Niektóre wydarzenia pozostawiły po sobie materialne i niematerialne ślady, a czasem w wyniku wydarzeń obiekty i pamiątki historii uległy zniszczeniu.

- Na terenie województwa zachowały się liczne ślady pobytu i działalności człowieka z okresu paleolitu, neolitu, epoki brązu i żelaza.
- W okresie wczesnego średniowiecza powstały pierwsze grody plemienne (np. Stradów, Szczaworyż) oraz miejsca kultu pogańskiego (np. Łysa Góra, Góra Dobrzeszowska, Góra Grodowa w Tumlinie).
- W IX wieku powstają grodziska (m.in. w Chrobrzu, Stawach, Wiślicy).
- W czasach monarchii wczesnopiastowskiej powstały zamki i dwory królewskie (Chęciny, Nowy Korczyn, Szydłów, Stopnica) oraz pierwsze kościoły i klasztory.
- W XI wieku bardzo ważnym ośrodkiem stał się Sandomierz – wymieniany przez Galla Anonima w „Kronice Polskiej” wśród „głównych stolic królestwa”.
- W XII wieku założony został benedyktyński kościół i klasztor pw. św. Trójcy na Łysej Górze, który po pozyskaniu relikwii Krzyża Świętego około 1306 r. był aż do XVII wieku największym sanktuarium w kraju. Góra, nazwana później Świętym Krzyżem, dała nazwę całemu łańcuchowi górskiemu. Stała się także symbolem regionu.
- W XII w. zostały założone pierwsze opactwa cysterskie w: Jędrzejowie (l. 1140-49), Wąchocku (1179 r.) i Koprzywnicy (1185 r.); cystersi przyczynili się również do zakładania miast i osad w regionie oraz do rozwoju rolnictwa.
- Joannici pierwszą siedzibę na ziemiach polskich utworzyli z fundacji Henryka Sandomierskiego w Zagości pod Pińczowem (II poł. XII w.), natomiast drugi w Polsce klasztor dominikański powstał w Sandomierzu (fundacja 1226 r.).
- Najazdy mongolskie w XIII w. spowodowały znaczne straty ludności oraz duże straty materialne.
- W 1331 roku na zamku w Chęcinach z inicjatywy Władysława Łokietka odbył się tzw. „Zjazd ziem polskich”.
- W 1347 roku w Wiślicy król Kazimierz Wielki ogłosił słynne statuty wiślickie, czyli pierwsze spisane prawa polskie.
- Największymi skupiskami ludności żydowskiej w XVI wieku były miasta Pińczów i Chmielnik, gdzie rozwijał się handel i rzemiosło oraz powstawały obiekty związane z kulturą i religią – bożnice, kirkuty.
- W XVI wieku powstały na Ponidziu główne ośrodki ruchu reformacyjnego – kalwińskiego, a następnie ariańskiego. Zachowały się budynki poariańskie m.in. w Pińczowie i Rakowie.
- W czasie „potopu szwedzkiego” zniszczeniu uległo wiele miast, zamków i kościołów w regionie (m.in.: Sandomierz, Stopnica, Nowy Korczyn, Chęciny). Wywieziono też wiele cennych dzieł sztuki.
- Podczas Insurekcji kościuszkowskiej w Połańcu – 7 maja 1794 roku – Tadeusz Kościuszko podpisał słynny uniwersał ograniczający poddaństwo chłopów.
- W XVIII wieku w północnej części obecnego województwa świętokrzyskiego, w oparciu o miejscowe złoża surowców, nastąpił szybki rozwój przemysłu

metalowego. W I połowie XIX wieku, za sprawą działalności Stanisława Staszica i księcia Ksawerego Druckiego-Lubeckiego powstały w tym rejonie liczne zakłady przemysłowe.

4.2. Kształtowanie się obszaru województwa

Obecny kształt województwa świętokrzyskiego jest wynikiem reformy administracyjnej z 1998 r. Na przestrzeni wieków zachodziły znaczące zmiany przynależności administracyjnej poszczególnych ziem:

- W czasach średniowiecznych, w kronice Galla Anonima, wymienia się Sandomierz, jako jeden z głównych ośrodków administracyjnych. W XII i XIII wieku istniało Księstwo Sandomierskie.
- Po zjednoczeniu państwa przez Władysława Łokietka ukształtowała się ziemia sandomierska obejmująca 12 kasztelanii (w Łukowie, Lublinie, Sieciechowie, Radomiu, Skrzynnie, Żarnowie, Małogoszczy, Czechowie, Wiślicy, Połańcu, Zawichoście i Sandomierzu), znacznie przekraczająca obszar dzisiejszego województwa świętokrzyskiego.
- Województwo Sandomierskie ukształtowało się w 1474 r. po wyłączeniu z jego obszaru ziemi lubelskiej i łukowskiej; w drugiej połowie XV w. w województwie było 8 kasztelanii (większa – sandomierska i mniejsze: wiślicka, radomska, żarnowska, zawichojska, małogoska, połaniecka i czechowska).
- W XV-XVII wieku istniało województwo sandomierskie obejmujące ziemie: sandomierską, wiślicką i radomską. Na terenie województwa było sześć starostw grodowych (Sandomierz, Nowe Miasto Korczyn, Chęciny, Radom, Opoczno i Stężyca).
- W XV wieku zaczęły formować się powiaty (z siedzibami w miejscowościach, w których odbywały się ziemskie roczki sądowe, w latach 1465 i 1476 przeprowadzono reformę sądów ziemskich województwa sandomierskiego, w efekcie reformy ustaliła się liczba 7 powiatów (sandomierski, wiślicki, radomski, chęciński, opatowski, stężycki, pilzneński).
- W okresie rozbiorów część województwa została włączona do Austrii, wchodząc w skład Zachodniej Galicji (terytorium to początkowo podzielono na 6 cyrkułów: konecki, radomski, sandomierski, kielecki, krakowski i olkuski, a w 1803 r. zmniejszono liczbę cyrkułów do trzech: krakowskiego, kieleckiego i radomskiego; cyrkuły podzielone były na okręgi).
- W 1809 r. całą Galicję Zachodnią włączono do Księstwa Warszawskiego, dzieląc ją na dwa departamenty, te z kolei dzieliły się na powiaty (departament krakowski – powiaty: hebdowski, jędrzejowski, lelowski, pilicki, olkuski, krzeszowicki, miechowski, skalbmierski, stopnicki, szydłowski; departament radomski – powiaty: kielecki, konecki, opoczyński, szydłowiecki, opatowski, staszowski, sandomierski, solecki, kozienicki, radomski).
- Po Kongresie Wiedeńskim większość terenu Księstwa Warszawskiego weszła w skład terytorium Królestwa Polskiego. W Królestwie wprowadzono nowy podział administracyjny: województwa krakowskie (z siedzibą w Kielcach) i województwo sandomierskie (z siedzibą w Radomiu). Województwa dzieliły się na obwody, obwody na powiaty. W 1837 r. nazwę województwo zastąpiono nazwą gubernia. Tereny dzisiejszego województwa świętokrzyskiego znalazły się w województwie krakowskim – obwód kielecki (powiaty: kielecki i jędrzejowski), obwód miechowski (powiat skalbmierski), obwód stopnicki (powiaty: stopnicki i szydłowski) oraz

w województwie sandomierskim – obwód sandomierski (powiaty: sandomierski i staszowski), obwód opatowski (powiat opatowski), obwód opoczyński (powiat konecki).

- W roku 1866 dokonano kolejnej reorganizacji podziału administracyjnego dzieląc gubernię radomską na gubernię radomską (z powiatami: iłżeckim, koneckim, kozienickim, opatowskim, opoczyńskim, radomskim i sandomierskim) i kielecką (z powiatami: jędrzejowskim, kieleckim, miechowskim, olkuskim, pińczowskim, stopnickim i włoszczowskim). W 1869 r. dokończono reformę gminną, w ramach której kilkadziesiąt miast straciło prawa miejskie.
- Międzywojenny podział administracyjny dzielił dawne Królestwo Polskie na pięć województw – w tym kieleckie, składające się z terenów dawnej guberni kieleckiej, radomskiej, częściowo piotrkowskiej i z północno-wschodniej części Małopolski.
- Po zakończeniu II wojny światowej powstał nowy podział kraju na województwa, przy zachowaniu istniejących już wcześniej powiatów. W latach 1945-1950 dokonano kilku korekt obszarowych. W roku 1950 ukształtowało się województwo kieleckie, liczące 12 powiatów ziemskich i 2 grodzkie.
- Kolejna reforma struktury administracyjnej zakończona w 1954 r. wprowadziła gromady zamiast gmin, a do roku 1955 ukształtowała się nowa struktura powiatowa: pięć powiatów grodzkich (Kielce, Radom, Ostrowiec Świętokrzyski, Skarżysko-Kamienna i Starachowice) oraz 19 powiatów ziemskich.
- W latach 1972-75 przywrócono gminę, jako podstawową jednostkę administracyjną, likwidując jednocześnie powiaty. Polskę podzielono na 49 małych województw.
- 1 stycznia 1999 roku weszła w życie reforma administracyjna, w wyniku której powstało województwo świętokrzyskie. Do obecnego województwa świętokrzyskiego dołączono część z dawnych województw: tarnobrzesckiego, częstochowskiego, piotrkowskiego i radomskiego. W wyniku reformy przywrócono powiaty, których w województwie jest 14 (łącznie z grodzkim – miastem Kielce). Siatka powiatów odtworzona została w oparciu o tradycje XIX- i XX-wiecznych podziałów administracyjnych.

4.3. Osadnictwo regionu świętokrzyskiego

Ślady osadnictwa, jakie zachowały się z okresu wczesnego średniowiecza, to głównie pozostałości grodów plemiennych. W czasach pierwszych Piastów zaczęły się formować grody, które stanowiły lokalne centra administracyjne. Z czasem w bezpośrednim sąsiedztwie zaczęły powstawać osiedla rzemieślnicze, tworząc podgrodzia. Tworzenie się miast odbywało się przez swojego rodzaju „decyzję administracyjną” – panujący nadawał specjalny przywilej lokacyjny, związany zwykle z pozwoleniem na organizację targów (w określone dni tygodnia) i jarmarków (kilka razy w roku). Na rozwój handlu i bogacenie się miast znaczący wpływ miało ich położenie – znacznie szybciej rozwijały się miasta położone w pobliżu ważnych szlaków handlowych. Elementem spowalniającym rozwój były częste najazdy i wojny.

Zestawienie lokacji miast obecnego województwa świętokrzyskiego na przestrzeni wieków (bez lokacji niewdrożonych):

Miasto (lokacja)	Uwagi
Sandomierz (1227)	
Wiślica (ok. połowy XIII w.)	Ponowna lokacja 1345, utrata praw miejskich 1869
Zawichost (1241-1250)	Utrata praw miejskich 1888, od 1926 ponownie prawa miejskie
Nowy Korczyn (1248)	Utrata praw miejskich 1869
Tarczek (1253)	Utrata praw miejskich 1412
Połaniec (przed 1264)	Utrata praw miejskich 1869, od 1980 ponownie prawa miejskie
Pacanów (1265)	Utrata praw miejskich 1869
Koprzywnica (1268)	Utrata praw miejskich 1869, od 2001 ponownie prawa miejskie
Opatowiec (1271)	Utrata praw miejskich 1869
Jędrzejów (1271)	Utrata praw miejskich 1870, od 1916 ponownie prawa miejskie
Opatów (1282)	
Kurzelów (1285)	Utrata praw miejskich 1869
Busko (1287)	Utrata praw miejskich 1870, od 1916 ponownie prawa miejskie
Kielce (przed 1295)	
Wodzisław (1317)	Utrata praw miejskich 1869
Chęciny (przed 1325)	
Szydłów (przed 1329)	Utrata praw miejskich 1869
Fałków (1340)	Utrata praw miejskich 1869
Małogoszcz (przed 1342)	Utrata praw miejskich 1869, od 1996 ponownie prawa miejskie
Skalbmierz (1342)	Utrata praw miejskich 1869, od 1927 ponownie prawa miejskie
Kurozwęki (1347)	Utrata praw miejskich 1869
Bodzentyn (przed 1355)	Utrata praw miejskich 1869, od 1994 ponownie prawa miejskie
Nowa Słupia (1351)	Utrata praw miejskich 1869
Waśniów (1351)	Utrata praw miejskich 1869
Pierzchnica (1359)	Utrata praw miejskich 1869
Stopnica (1362)	Utrata praw miejskich 1870
Kunów (1365)	Utrata praw miejskich 1867, od 1990 ponownie prawa miejskie
Wodzisław (1366)	Utrata praw miejskich 1869
Krzyżanowice (1367)	Utrata praw miejskich w poł. XVI wieku
Radoszyce (1370)	Utrata praw miejskich 1869
Łągów (1375)	Utrata praw miejskich 1869
Secemin (przed 1395)	Utrata praw miejskich 1869
Iwaniska (1403)	Utrata praw miejskich 1869
Działoszyce (1409)	
Pińczów (1428)	
Osiek (1430)	Utrata praw miejskich 1869, od 1994 ponownie prawa miejskie
Gowarczów (1430)	Utrata praw miejskich 1869
Lasocin (1549)	Utrata praw miejskich 1869
Wąchock (1454)	Utrata praw miejskich 1864, od 1994 ponownie prawa miejskie
Oleśnica (po 1470)	Utrata praw miejskich 1869
Ćmielów (1505)	Utrata praw miejskich 1870, od 1962 ponownie prawa miejskie
Staszów (przed 1525)	
Włoszczowa (1539)	Utrata praw miejskich 1870, od 1916 ponownie prawa miejskie
Tarłów (1550)	Utrata praw miejskich 1869
Chmielnik (1551)	
Rembów (2 poł. XVI w.)	Utrata praw miejskich po 1673
Oksa (1554)	Utrata praw miejskich 1803
Sobków (1563)	Utrata praw miejskich 1869
Denków (1564)	Utrata praw miejskich 1869; od 1954 dzielnica Ostrowca Św.
Raków (1567)	Utrata praw miejskich 1869
Ożarów (1569)	Utrata praw miejskich 1869, od 1988 ponownie prawa miejskie

Miasto (lokacja)	Uwagi
Daleszyce (1569)	Utrata praw miejskich 1869, od 2007 ponownie prawa miejskie
Janików (1578)	Utrata praw miejskich 1820
Kossów (przed 1581)	Utrata praw miejskich 1863
Mirów (1592)	W 1623 włączony do Pińczowa
Gliniany (1595)	Utrata praw miejskich 1869
Dębno (1591)	Utrata praw miejskich ok. 1820
Klimontów (1604)	Utrata praw miejskich 1869
Odrowąż (1611)	Utrata praw miejskich 1803
Ostrowiec (1613)	
Bogoria (1616)	Utrata praw miejskich 1869
Wierzbnik (1624)	Utrata praw miejskich 1869., ponowna lokacja 1916, obecnie Starachowice
Ossolin (ok. 1636)	Utrata praw miejskich 1803
Prosperów (1701)	Lokowany 1701 jako Starostów; w 1820 włączony do Zawichostu
Piotrkowice (1701)	Utrata praw miejskich 1822
Końskie (1748)	
Kamienna (1923)	W 1928 połączone z wsią Skarżysko w miasto Skarżysko-Kamienna
Kazimierza Wielka (1959)	
Suchedniów (1962)	
Stąporków (1967)	
Sędziszów (1990)	

Źródło: Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Ossolineum 1986; Kiryk F., *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII-XVI w. Województwo krakowskie*, Kraków 1985; Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994, Najgrakowski M., *Miasta Polski do początku XXI wieku*, PAN, Warszawa 2009

Miasta lokowane na prawie niemieckim miały dość typowy układ przestrzenny. Centrum zajmował rynek, z którego pod kątem prostym rozchodziły się ulice. Na rynku budowano ratusz, kościół i sukiennice mieszczące kramy (A. Jezierski, *Leszczyńska C., Historia Gospodarcza Polski*). Liczba mieszkańców miast była zróżnicowana – od kilkuset osób do kilku tysięcy. Wsie w tym okresie składały się zwykle z kilku – kilkunastu zagrod. W wiekach późniejszych w strukturze zabudowy wsi pojawiają się dwory i folwarki szlacheckie. Folwarki z czasem przekształciły obraz wsi – zaczyna dominować dwór ziemiański i folwark z zabudowaniami gospodarczymi, a obok niewielkie osiedla chłopskie.

Cechą charakterystyczną obecnej sieci osadniczej na terenie województwa świętokrzyskiego jest koncentracja większych miast w jego północnej części, wraz z połączeniem z Kielcami, kształtująca się w tzw. Aglomerację Staropolską. Jest to część bardziej zurbanizowana, skupiająca większość ludności oraz potencjału przemysłowego regionu, ale też obszar o stosunkowo dużych powierzchniach lasów. Część południowa to sieć mniejszych miast o znacznych walorach historycznych, ale zdecydowanie mniejszym potencjale gospodarczym. Na tym obszarze, bardziej płaskim, przeważa krajobraz pól uprawnych, ograniczonych dolinami rzek Wisły i Nidy.

4.4. Rozwój gospodarczy województwa

Region świętokrzyski cechuje wyjątkowa ciągłość tradycji przemysłowych, niektórych zapoczątkowanych już w starożytności.

- Ślady prehistorycznej produkcji metalurgicznej występują na znacznym terenie obecnego województwa i pochodzą z okresów od II wieku p.n.e. do IV wieku n.e.
- W XIV wieku w rejonie rzeki Kamiennej powstają pierwsze kuźnie.
- Pod koniec wieku XVI sprowadzono na kielecczynę włoskich hutników z Bergamo, którzy stawiali piece do wytopu rud żelaza m.in. w: Bobrzy, Cedzynie, Samsonowie.
- W okolicach Chęcín, Łagowa, Niewachłowa, Miedzianej Góry rozwijało się górnictwo rud miedzi i ołowiu.
- W rejonach Kielc, Chęcín i Pińczowa działały warsztaty wydobywające i obrabiające materiał skalny (piaskowiec, marmur, kamień łamany) na potrzeby budownictwa.
- W XV wieku rozpoczęto wytop szkła w rejonie Łagowa, następnie hutnictwo szkła rozszerzyło się na tereny Radoszyc i Ciekot. W XVI wieku rozwinęły się ośrodki przemysłu garncarskiego – Tarłów, Denków (obecnie dzielnica Ostrowca Świętokrzyskiego) i Ćmielów. Fabryka w Ćmielowie rozwijała się i przerodziła w fabrykę fajansu, a następnie w 1838 roku, jako pierwsza w Królestwie Polskim, zaczęła produkować porcelanę.
- W XVI i XVII wieku większość produkcji przemysłowej terenu Polski skoncentrowana była na ziemi świętokrzyskiej. Rozwój hutnictwa, wydobycie surowców oraz rolnictwo przyczyniło się do bogacenia miast – zwłaszcza przy wiślanym szlaku wodnym.
- W drugiej połowie XVIII wieku powstał tzw. Staropolski Okręg Przemysłowy, obejmujący północną część obecnego województwa.
- Dalszy rozkwit regionu przypada na czasy Stanisława Staszica, który w roku 1816 utworzył w Kielcach Dyрекcję Główną Górniczą oraz Szkołę Akademiczno-Górnica. Odnowiono wtedy kopalnie w okolicach Kielc i Chęcín, wybudowano zakłady przemysłowe, wprowadzono nowoczesne w tym czasie urządzenia i technologie.
- W czasach księcia Ksawerego Druckiego-Lubeckiego na terenie Zagłębia Staropolskiego powstały 4 obszary przemysłowe: w Miedzianej Górze, Suchedniowie, Samsonowie i Białogonie. Powstały zakłady w Sielpi i Bobrzy, uregulowana została rzeka Kamienna, przebudowane Starachowice.

5. Charakterystyka stanu zasobów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego

5.1. Zabytki podlegające ochronie na terenie województwa świętokrzyskiego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Poniżej przedstawiono – w ujęciu statystycznym – zabytki objęte ww. formami ochrony.

Zabytki znajdujące się w rejestrze zabytków województwa świętokrzyskiego

Wpis do rejestru zabytków dokonywany jest na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu lub na wniosek strony (np. właściciela obiektu). Rejestry zabytków prowadzone były już okresie międzywojennym (Rozporządzenie Ministra WRiOP z dn. 17 VII 1928 r. o prowadzeniu rejestru zabytków). Najstarsze wpisy obiektów z terenu województwa pochodzą z lat 30. XX wieku.

Obecnie w rejestrze zabytków prowadzonym na terenie województwa świętokrzyskiego jest 1707 zabytków nieruchomości oraz 137 zabytków archeologicznych.

Zestawienie zbiorcze zabytków na terenie województwa świętokrzyskiego (stan na dzień 31.10.2012 r.):

Wyszczególnienie	Liczba
Liczba zabytków nieruchomości rejestrowych	1707
Liczba wielkoobszarowych założeń przestrzennych wpisanych do rejestru	3
Liczba zabytków archeologicznych w rejestrze	214
Liczba zabytków w gminnych ewidencjach zabytków	4389
Liczba zabytków w rejestrze i w ewidencji ogółem	6069
Liczba gmin, w których ewidencja zabytków nieruchomości nierejestrowych nie została zweryfikowana	14

Źródło: Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Zabytki rejestrowe nieruchome według rodzaju obiektu (według numeru rejestrowego –stan na dzień 31.10.2012):

Wyszczególnienie	Liczba
Założenia przestrzenne	43
Sakralne	279
Obronne	9
Zamki, pałace, dwory	15
Zespoły	116
Gospodarcze	16
Parki i zieleń zorganizowana	112
Mieszkalne	144
Użyteczności publicznej	28
Zabytki techniki	14
Cmentarze	148
Judaica	13
Ruiny	15
Inne	30

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchome woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Szczegółowe zestawienia liczby zabytków nieruchomych rejestrowych i ewidencyjnych oraz zabytków archeologicznych w powiatach i gminach województwa świętokrzyskiego zawiera załącznik nr 1.

Pomniki Historii

Na terenie województwa świętokrzyskiego, znajduje się jeden pomnik historii: „Krzemionki – kopalnie krzemienia z epoki neolitu”, położony we wsi Sudół w gminie Bodzechów. Krzemionki zostały uznane za pomnik historii na podstawie zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r.

Rezerwat archeologiczny o powierzchni 381 ha obejmuje pole eksploatacyjne o kształcie zbliżonym do paraboli, składające się z około 3000 szybów. Zachowały się podziemne, częściowo zasypane chodniki i komory z porzuconymi narzędziami górniczymi, śladami narzędzi pracy i rysunkami naskalnymi.

Parki Kulturowe

Park kulturowy jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Dla obszaru, na którym utworzono park kulturowy, art. 16 ustawy nakłada obowiązek sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie województwa świętokrzyskiego istnieje jeden park kulturowy pod nazwą „Park Kulturowy Miasta Końskie”, utworzony uchwałą Rady Miejskiej w Końskich z dnia 28 lutego 2005 r. Obejmuje on zabytkowy układ urbanistyczny o powierzchni około 270 ha (śródmieście z Parkiem Miejskim, dawnym folwarkiem, stawami przy ul. Browarnej, błoniami i cmentarzem).

Plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ochrona zabytków w planowaniu przestrzennym realizowana jest przez zapisy w ustawie, nakazujące uzgodnienie projektów studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz projektów planów miejscowego zagospodarowania przestrzennego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Uzgodnienie takie wymagane jest również przy decyzjach w sprawie lokalizacji celu publicznego w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków.

Podobne regulacje prawne – dotyczące uzgodnień planów zagospodarowania przestrzennego – znajdują się również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 20 ustawy). Ponadto ustawa ta zawiera zapisy o ustalaniu, w zależności od potrzeb, „stref ochrony konserwatorskiej obejmującej obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków” oraz nakłada na inwestorów, planujących prace inwestycyjne na obiekcie zabytkowym lub w rejonie objętym strefą ochrony konserwatorskiej, obowiązek uzyskania zgody od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie tych prac.

Aktualnie trwają prace nad aktualizacją Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego. W ramach prac przygotowawczych wykonawca opracowania – Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego – sporządziło „Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa świętokrzyskiego”, odnoszący się m.in. do powiązań zagospodarowania przestrzennego z dziedzictwem kulturowym. W dokumencie tym wśród największych zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego wymienia się:

- *rozwój osadnictwa i infrastruktury technicznej, w tym: postępujące rozproszenie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej, sąsiedztwo obcych i agresywnych form nowych budowli, „drutowanie” krajobrazu, potencjalne niszczenie stanowisk archeologicznych w trakcie prac ziemnych i pełna destrukcja na obszarach zbiorników wodnych;*
- *odkładanie w czasie rewaloryzacji zachowanych ośrodków staromiejskich (zabytkowych układów urbanistycznych) oraz remontów poszczególnych obiektów, które może powodować utratę walorów zabytkowych oraz wzrost kosztów prac remontowych, które niewspółmiernie rosną wraz z pogarszaniem się stanu zabytku;*
- *zły stan techniczny wielu obiektów i zespołów zabytkowych będących w dyspozycji Agencji Nieruchomości Rolnych i samorządów lokalnych;*
- *opuszczone obiekty sakralne byłych gmin żydowskich, niszczące zbory i obiekty ariańskie, kalwińskie i prawosławne, zarastające cmentarze obcych wojsk, powodując wymazywanie materialnych śladów wielokulturowej historii regionu, będącej elementem jego tożsamości;*
- *ograniczona możliwość adaptacji drewnianych obiektów zabytkowych wiejskiej i miejskiej zabudowy mieszkalnej lub gospodarczej na współczesne cele użytkowe, wysokie koszty remontów — niewspółmierne do możliwości właścicieli, prowadzą te obiekty do ruiny i rozbiórki.*

Ponadto zagrożenie stanowi niepełne przebadanie zasobów kulturowych województwa, zwłaszcza w zakresie: *zachowanych walorów tradycyjnej zabudowy wiejskiej*

i małej architektury sakralnej, wartościowych układów ruralistycznych, komponowanego krajobrazu zabytkowego i harmonijnego krajobrazu kulturowego, pozostałości zabytków techniki, stanowisk archeologicznych, historycznych pól bitewnych, miejsc pamiątkowych związanych z życiem i działalnością postaci historycznych.

5.1.1. Zabytki nieruchomości

W przypadku omawiania zabytków rejestrowych ich numer podano w nawiasie obok nazwy lub lokalizacji obiektu.

Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy określany jest, zgodnie z definicją ustawową, jako przestrzeń historycznie ukształtowana, zawierająca wytwory cywilizacji i elementy przyrodnicze.

W okresie średniowiecza lasy były dominującym elementem krajobrazu obecnego województwa świętokrzyskiego. W miarę rozwoju osadnictwa i zwiększania się terenów upraw przewagę uzyskiwał krajobraz rolniczy. Do dziś zachowały się niewielkie fragmenty dawnych puszczy. Skarbem województwa są lasy jodłowo-bukowe okrywające najwyższe partie górskie (pasmo Łysogór), niżej znajdują się lasy mieszane, miejscami występują cenne skupiska modrzewia (Góra Chełmowa) i cisu (Rezerwat Radomice k. Morawicy).

Najcenniejsze obszary zostały objęte ochroną. Na terenie województwa znajduje się Świętokrzyski Park Narodowy oraz: 9 parków krajobrazowych (łączna powierzchnia 128876,1 ha), 21 obszarów chronionego krajobrazu (łącznie 617957,4 ha), 40 obszarów Natura 2000 (łącznie 159078,6 ha). Powierzchnia prawnie chroniona stanowi ok. 64,5% ogólnej powierzchni województwa (pierwsze miejsce w kraju).

Na terenie województwa działa jednostka organizacyjna Województwa Świętokrzyskiego – Zespół Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych (ZŚiNPK). Celem działania Zespołu Parków jest zachowanie i popularyzacja wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazowych parków krajobrazowych w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zespół Parków opracowuje „Plany ochrony dla parków krajobrazowych”, w których uwzględnia się również aspekt ochrony dziedzictwa kulturowego. Plan ochrony Chęcińsko - Kieleckiego Parku Krajobrazowego został uchwalony przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 9 sierpnia 2010 r. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem kolejnych planów ochrony. ZŚiNPK posiada dokumentację opisową i fotograficzną obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie poszczególnych parków. Dokumentacja ta wykorzystywana jest przy sporządzaniu planów ochrony.

Na przestrzeni wieków krajobraz przyrodniczy był zmieniany przez człowieka. Efektem tej działalności są ślady materialne (wszystkie kategorie zabytków, dla których stosuje się ustawowe formy ochrony), które zmieniły cechy fizjonomiczne krajobrazu i nadały mu nową wartość.

Ochrona krajobrazu kulturowego wiąże się z planowaniem przestrzennym. Jedną z podstawowych zasad planowania przestrzennego jest zasada trwałego i zrównoważonego rozwoju, która oznacza uwzględnienie konieczności ochrony zasobów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego przy planowaniu działań rozwojowych.

Układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane

Układ urbanistyczny to przestrzenne założenie miejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. W województwie świętokrzyskim zabytkowe układy urbanistyczne posiada bardzo wiele miast (m.in. Sandomierz, Busko–Zdrój) oraz nieliczne wsie (np. Łągów, Raków).

Zabytkowe układy przestrzenne w województwie:

Miejscowość	Klasyfikacja terenu objętego ochroną	Numer rejestru
Busko-Zdrój	Układ urbanistyczny	A.14
Nowy Korczyn	Założenie urbanistyczne	A.47
Wiślica	Miasto	A.84
Jędrzejów	Śródmieście miasta	A.97
Bodzentyn	Miasto	A.214
Chęciny	Układ urbanistyczno-krajobrazowy	A.228
Kielce	Układ urbanistyczno-krajobrazowy	A.321
Łągów	Założenie urbanistyczne – śródmieście	A.405
Pierzchnica	Układ przestrzenny	A.447
Raków	Układ urbanistyczny i zespół zabudowy małomiasteczkowej	A.453
Opatów	Układ urbanistyczny	A.527
Pińczów	Miasto (zespół urbanistyczny)	A.652
Klimontów	Układ urbanistyczny miasta	A.676
Koprzywnica	Układ urbanistyczno-krajobrazowy, śródmieście osady	A.691
Sandomierz	Miasto starodawne, zespół urbanistyczno-architektoniczny i krajobrazowy	A.719
Zawichost	Układ urbanistyczny	A.785
Wąchock	Śródmieście osady - założenie urbanistyczne	A.831
Staszów	Układ urbanistyczny	A.882
Szydłów	Układ urbanistyczny wraz z otaczającym krajobrazem	15 z 13.01.1947 oraz 534 z 28.10.1971

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Układy urbanistyczne w poszczególnych miastach województwa mają różny stopień koncentracji. W Kielcach w strukturze przestrzennej zdecydowanie wyróżnia się zespół Wzgórza Zamkowego z kompleksem obiektów: bazyliką i pałacem biskupim, w Sandomierzu dominującymi elementami są rynek z ratuszem oraz skarpa z zamkiem, natomiast w Bodzentynie struktura jest rozczłonkowana pomiędzy dwa rynki oraz kompleks zamkowy.

Wnioski do „części programowej”

Rewitalizacja zabytkowych układów urbanistycznych musi być poprzedzona szczegółową analizą potrzeb i możliwości oraz przygotowana przez wyspecjalizowane zespoły historyków sztuki, historyków i architektów. Podstawowym założeniem takich działań powinno być zachowanie substancji zabytkowej w możliwie niezmienionej formie, przy optymalnym przystosowaniu jej do funkcjonowania przy obecnie występujących uwarunkowaniach.

Dzieła architektury i budownictwa

Na obszarze województwa zachowały się do dziś obiekty architektoniczne o wysokiej wartości historycznej i artystycznej.

Architektura sakralna

Architekturę sakralną w województwie reprezentują katedry, kolegiaty, kościoły, klasztory i kaplice stawiane w różnych epokach. Wśród cenniejszych obiektów sakralnych warto wyróżnić m.in.:

- zespół kościoła i klasztoru benedyktynów na Świętym Krzyżu
- romańskie klasztory cysterskie w Jędrzejowie, Koprzywnicy i Wąchocku oraz kolegiatę pw. św. Marcina w Opatowie
- gotycki zespół kościoła kolegiackiego pw. Narodzenia NMP w Wiślicy wraz z tzw. Domem Długosza, katedrę pw. Narodzenia NMP i zespół tzw. Domu Długosza w Sandomierzu, kościół pw. św. św. Piotra i Pawła w Stopnicy, klasztor pofranciszkański w Nowym Korczynie, a także drewniane prezbiterium kościoła pw. św. Idziego Opata w Zborówku
- późnogotycki drewniany kościółek pw. św. Stanisława w Chotelku
- barokową bazylikę katedralną pw. Wniebowzięcia NMP w Kielcach, dawną kolegiatę pw. św. Józefa oraz kościół pw. NMP i św. Jacka w klasztorze dominikanów w Klimontowie, zespół klasztorny reformatów z kościołem pw. Nawiedzenia NMP i kościół pw. św. Jana Apostoła w Pińczowie, kościół pw. św. Trójcy w Tarłowie, zespół klasztorny kamedułów w Rytwianach

Ważnymi obiektami sakralnymi z różnych epok w województwie świętokrzyskim są m.in.:

Okres sztuki	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Numer rejestru
Romanizm	Zespół klasztorny cystersów	Jędrzejów	A.99/1-6
	Zespół kościoła pw. św. Mikołaja	Imielno	A.89/1-2
	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	Mokrsko Dolne gm. Sobków	A.154
	Zespół klasztorny benedyktynów	Święty Krzyż gm. Nowa Słupia	A.440/1-4
	Kościół pw. św. Wojciecha i Mikołaja	Końskie	A.485
	Zespół kościoła kolegiackiego	Opatów	A.528/1-3
	Kościół par. pw. św. Jana Chrzciciela	Grzegorzewice gm. Waśniów	A.620
	Zespół kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła	Kije	A.636/1-3
	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	Goźlice gm. Klimontów	A.672
	Zespół opactwa cystersów	Koprzywnica	A.693/1-4
	Zespół kościoła pw. Narodzenia NMP	Sulisławice gm. Łoniów	A.701/1-4
	Kościół pw. św. Trójcy	Samborzec	A.714
	Zespół klasztorny dominikanów – kościół pw. św. Jakuba	Sandomierz	A725/1-5
	Zespół klasztorny franciszkanów	Zawichost	A.787/1-4
	Kościół pw. św. Idziego Opata	Tarczek gm. Pawłów	A.818
Zespół klasztorny cystersów	Wąchock	A.832/1-4	
Gotyck	Kościół pw. św. Stanisława	Chotelek gm. Busko-Zdrój	A.30
	Zespół kościoła pw. św. Marii Magdaleny	Dobrowoda gm. Busko-Zdrój	A.31/1-2
	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	Szaniec gm. Busko-Zdrój	A.37
	Zespół klasztorny franciszkanów	Nowy Korczyn	A.50/1-2
	Kościół pw. św. Idziego Opata	Zborówek gm. Pacanów	A.65
	Kościół pw. św. Piotra i Pawła	Stopnica	A.72
Zespół kościoła kolegiackiego pw.	Wiślica	A.85/1-3	

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Okres sztuki	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Numer rejestru
	narodzenia NMP		
	Zespół kościoła pw. św. Bartłomieja	Chotel Czerwony gm. Wiślica	A.80/1-2
	Zespół kościoła pw. św. Prokopa	Krzcięcice gm. Sędziszów	A.132/1-2
	Zespół kościoła pw. św. Mikołaja	Bejsce	A.173/1-4
	Zespół kościoła pw. św. Stanisława	Bodzentyn	A.215/1-4
	Zespół kościoła pw. św. Bartłomieja	Chęciny	A.229/1-3
	Zespół klasztorny franciszkanów	Chęciny	A.232/1-6
	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	Stara Zagość gm. Pińczów	A.663
	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	Skotniki gm. Samborzec	A.716
	Zespół kościoła katedralnego	Sandomierz	A.720/1-3
	Zespół kościoła pw. św. Małgorzaty	Chybyce gm. Pawłów	A.808/1-3
	Zespół klasztorny popauliński	Beszowa gm. Łubnice	A.852
	Zespół kościoła pw. św. Władysława	Szydłów	475 z 15.04.1967
Manierizm	Zespół kościoła pw. św. Bartłomieja - Kaplica Fodygów	Chęciny	A.229/1-3
	Kaplica św. Anny z pozostałościami obwarowań ziemnych	Pińczów	A.655
Barok	Zespół kościoła pw. św. Leonarda	Busko-Zdrój	A.16/1-3
	Zespół kościoła pw. św. Szczepana	Mnichów gm. Jędrzejów	A.107/1-2
	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	Rembieszycze gm. Małogoszcz	A.116
	Zespół kościoła pw. św. Mikołaja - Kaplica Firlejów	Bejsce	A.173/1-4
	Zespół kościoła pw. św. Małgorzaty	Gorzków gm. Kazimierza Wielka	A.189/1-2
	Zespół kościoła pw. św. Stanisława	Starochęciny gm. Chęciny	A.268/1-3
	Kościół cmentarny pw. św. Stanisława Bpa	Piotrkowice gm. Chmielnik	A.297
	Zespół katedry pw. Wniebowzięcia NMP	Kielce	A.322/1-3
	Zespół kościoła pw. Nawiedzenia NMP	Bardo, Raków	A.451/1-2
	Zespół kościoła pw. św. Marii Magdaleny i św. Mikołaja	Chełmce gm. Strawczyn	A.461/1-2
	Kościół pw. św. Trójcy	Tarłów	A.571
	Zespół kościoła - kościół pw. św. Mikołaja	Szewna gm. Bodzechów	A.596/1-15
	Zespół kościoła parafialnego	Młodzawy Małe gm. Pińczów	A.650/1-2
	Zespół kościoła pw. św. Jana Ap. i Ew.	Pińczów	A.653/1-2
	Zespół klasztorny reformatów	Pińczów	A.654/1-3
	Zespół kościoła kolegiackiego pw. św. Józefa	Klimontów	A.677/1-4
	Zespół klasztorny poddominikański	Klimontów	A.678/1-3
	Zespół klasztorny bernardynek - kościół pw. św. Michała	Sandomierz	A.724/1-9
	Zespół kościoła pw. Nawiedzenia NMP	Niekrasów gm. Osiek	A.857/1-2
	Zespół klasztorny kamedułów	Rytwiany	A.867/1-7
	Zespół kościoła pw. św. Floriana	Czarnca, gm. Włoszczowa	32z 16.12.1932, 79 z 11.1947 405 z 21.06.1967
XIX wiek	Zespół kościoła pw. św. Wojciecha	Janina gm. Busko-Zdrój	A.32/1-2
	Kościół pw. św. Stanisława Bpa	Balice gm. Gnojno	A.43
	Kościół pw. św. Wawrzyńca	Michałów	A.641
	Kościół pw. św. Teresy z Avila	Jurków, gm. Wiślica	A.82
	Kościół pw. św. Tekli	Krzyżanowice Dolne gm. Pińczów	A.647
	Kościół pw. św. Andrzeja Apostoła	Suchedniów	A.796

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchome woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Architektura rezydencjonalna

W odniesieniu do architektury rezydencjonalnej, jednymi z ważniejszych przykładów są: zamek królewski w Sandomierzu, pałac biskupów krakowskich w Kielcach – znakomity przykład budownictwa rezydencjonalnego epoki Wazów, a także pozostający w ruinie zamek Krzyżtopór w Ujeździe koło Staszowa.

Przykłady architektury rezydencjonalnej w województwie świętokrzyskim:

Okres sztuki	Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Numer rejestru
Renesans manieryzm	Dwór	Szaniec gm. Busko-Zdrój	A.39
	Zespół dworski	Gnojno	A.45/1-2
Barok	Ruiny pałacu wraz z terenem w promieniu 100 m od zewnętrznych murów budowli	Podzamcze Chęcińskie gm. Chęciny	A.267/1-3
	Zespół pałacu biskupiego	Kielce	A.336/1-4
	Ruiny pałacu	Podzamcze Piekoszowskie gm. Piekoszów	A.443
Neoklasycyzm	Zespół budynków zakładu zdrojowego	Busko-Zdrój	A.20/1-2
	Zespół pałacowy	Zborów gm. Solec-Zdrój	A.70/1-6
	Zespół dworski	Nagłowice	122/1-2
	Zespół pałacowo-parkowy	Raszków gm. Słupia	A.143/1-3
	Pałac	Śladków Duży gm. Chmielnik	A.302
	Zespół pałacowy	Piotrkowice – Tarnoskała, gm. Chmielnik	A.303/ 1-6
	Zespół pałacowo-parkowy	Końskie	A.487/1-14
	Zespół zamkowo-pałacowy	Pińczów	A.660/1-8
Wiek XIX – neostyle, eklektyzm	Założenie pałacowo-parkowe	Sichów Duży, gm. Rytwiany	A.871/1-7
	Zespół pałacyku Zielińskich	Kielce	A.397/1-3
	Zespół pałacyku Henryka Sienkiewicza	Oblęgorek gm. Strawczyn	465/1-2
	Zespół pałacowy	Sancygniów gm. Działoszyce	A.634/1-6
	Zespół pałacowy	Chroberz gm. Złota	A.665/1-3
	Zespół pałacowo-parkowy	Górki Klimontowskie gm. Klimontów	A.674
	Zespół pałacowy	Rytwiany	A.870/1-2

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchome woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Synagogi i zbory

Do zabytków związanych z obecnością Żydów na terenie województwa należy zaliczyć zachowane synagogi oraz cmentarze. W czasie drugiej wojny światowej wiele obiektów zostało zniszczonych, zwłaszcza bożnice drewniane (np. w Nowej Słupi, Końskich, Skarżysku-Kamiennej, Rakowie). W chwili obecnej część obiektów jest w stanie ruiny, czeka na remont, nową formę zagospodarowania, częściowo w dawnych – odnowionych – synagogach działają instytucje publiczne, kulturalne.

Jednym z najstarszych i najlepiej zachowanych obiektów w województwie świętokrzyskim jest synagoga w Szydłowie. Jest ona przykładem bożnicy obronnej.

Dawne bożnice zachowane w województwie świętokrzyskim:

Lokalizacja	Datowanie	Numer rejestru	Stan zachowania, obecne przeznaczenie
Busko-Zdrój, ul. Partyzantów 6	1929	A.18	Dobry, przeznaczenie: obiekty handlowe
Nowy Korczyn	1659	A.49	Ruina
Wodzisław	I poł. XVII wieku	A.171	Ruina
Chęciny, ul. Długa 21	1638	A.231	Dobry, przeznaczenie: instytucje kultury
Chmielnik, ul. Wspólna	1633-1634	A.275	Odnowiona, przeznaczenie: muzeum
Kielce, ul. Warszawska 17	1902	A.328	Odnowiona, przeznaczenie: obiekt użyteczności publicznej
Kielce, ul. Słowackiego 3	1922	A.897	Zniszczony
Działoszyce	1852	A.630	Ruina
Pińczów, ul. Klasztorna	1594-1609	A. 656	Odnowiona, przeznaczenie: ekspozycja judaików
Klimontów, ul. Szkolna	1846-1851	A.680	Opuszczona
Sandomierz, ul. Basztowa 16	1758	A.735	Odnowiona, przeznaczenie: archiwum
Szydłów	1534-1564	499 z 12.04.1957, 476 z 15.04.1967	Odnowiona, przeznaczenie: pełni funkcję muzeum z wystawą judaików.

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Zabytki architektoniczne związane z obecnością arian na terenie województwa to np.:

- zbór ariański – Kolosy, gm. Czarnocin (A.180) i Chełmce, gm. Strawczyn (A.463), zespół zboru kalwińskiego w Sielcu (A.881/1-2)
- ruiny zborów: Pęczelice, gm. Busko-Zdrój (A.33.) i Łączyna Wola gm. Kluczewsko (236 z 2.10.1956 oraz 426 z 21.06.1967).

Zabudowa miast

W województwie zabudowa miejska kształtowana była według zasady zgodnej z czasem lokacji miasta. Najczęściej koncentrowała się przy czworobocznym rynku i biegła uliczkami symetrycznie, przy rynku usytuowany kościół farny (np. Bodzentyn, Nowy Korczyn, Stopnica), w samym zaś rynku ratusz (np. Sandomierz, Pińczów), waga miejska. Zabudowa ulic była drewniana lub murowana, często też domy np. rzemieślników jednej branży lub grupy religijnej (żydzi) lokowane były w pobliżu siebie.

Przykładami architektury miejskiej w województwie są:

- kamienice i domy, zabudowa rynków miast m.in.: Kielc, Sandomierza, Nowego Korczyna, Jędrzejowa, Chęcin, Bodzentyna
- budynki użyteczności publicznej np.: gotycki ratusz w Sandomierzu (A.740), neoklasycyński zespół szpitalny w Busku-Zdroju (A.19/1-4), modernistyczny zespół dawnego Domu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Obronnego im. Józefa Piłsudskiego (obecnie Wojewódzki Dom Kultury) w Kielcach (A.3/1-5), hotele: zespół hotelu „Bristol” (A.375) i „Versal” (A.377) w Kielcach.

Relikty zabudowy mieszkalnej wiejskiej zachowały się w częściowo w Bielinach, Bodzentynie, Daleszycach i Małogoszczu.

Wnioski do „części programowej”

Jedną z barier utrudniających prowadzenie prac remontowych w obiektach zabytkowych jest nieuregulowany stan własności. Dotyczy to np. części zabytkowych kamienic w miejskich starówkach.

Ważnym elementem wspierającym ochronę zabytków jest współpraca samorządów z aktywnymi środowiskami społecznymi (np. Lokalne Grupy Działania).

Dzieła budownictwa obronnego

Wśród obiektów zaliczanych do architektury rezydencjonalnej na terenie województwa świętokrzyskiego znajdują się obiekty pełniące niegdyś funkcje rezydencjalno-obronne. Okazałe budowle warowne reprezentują: wspomniany zamek królewski w Sandomierzu, zamek w Szydłowie, ruiny gotyckiego zamku w Chęcinach oraz zespołu zamkowego w Bodzentynie.

Przykłady architektury rezydencjalno-obronnej na terenie województwa świętokrzyskiego:

Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Datowanie	Numer rejestru
Ruiny zamku wraz z otaczającym go terenem	Mokrsko Górne, gm. Sobków	XIV-XVI wiek	A.157/1-2
Zespół pałacowy z fortalicją	Sobków	XVI-XVIII wiek	A.159/1-4
Zespół zamkowy (pałacowy)	Bodzentyn, gm. Bodzentyn	XIV wiek	A.217/1-4
Ruiny zamku	Chęciny, gm. Chęciny	II połowa XIII wieku	A.234
Ruina dworu	Bolmin, gm. Chęciny	XVI/XVII wiek	A.227
Zamek Krzyżtopór	Ujazd gm. Iwaniska	XVII wiek	A.515
Pozostałości zamku	Międzygórz, gm. Lipnik	XIV wiek	A.520
Ruiny zamku wraz ze śladami fortyfikacji ziemnych	Ossolin, gm. Klimontów	1635-1816	A.685
Zamek	Sandomierz	XIV wiek	A.737
Ruiny zamku wraz z otoczeniem	Rytwiany	XV wiek	A.869
Zespół pałacowy	Kurozwęki gm. Staszów	XIV-XVIII wiek	A.880/1-7
Zespół zamkowy	Szydłów, gm. Szydłów	XIV-XVI wiek	485 z 15.04.1967

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Wiele z powyższych obiektów zastało pozbawionych cech obronnych lub przekształconych w obiekty rezydencjonalne (np. Kurozwęki).

Obiekty techniki

W części północnej województwa świętokrzyskiego, zwłaszcza w dolinach rzek: Bobrzy, Czarnej i Kamiennej, zachowało się wiele obiektów prehistorycznego górnictwa oraz zabytków techniki związanych z działalnością Staszica. Są to m.in. obiekty kopalni, kamieniołomów, hut, walcowni.

- Z okresem prehistorycznym i średniowiecznym wiążą się zabytkowe kopalnie w Krzemionkach (obecnie muzeum) oraz ekspozycje i przedmioty zgromadzone w Muzeum Starożytnego Hutnictwa w Nowej Słupi i w Muzealnej Izbie Górnictwa Kruszcowego w Miedziance. Zabytki te są obiektami związanymi z archeologią i jako takie wpisane są do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.
- W Muzeum Przyrody i Techniki w Starachowicach znajduje się zespół wielkopieczowy, składający się z dwóch zakładów oraz Wielkiego Pieca z 1899 roku z kompletnym ciągiem technologicznym.
- W Muzeum Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej znajdują się pozostałości po wielkim piecu do wytopu surówki w hucie „Rejów” z XVIII wieku.

- W powiecie koneckim zachowały się cenne obiekty. W obecnym Muzeum Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego w Sielpi mieści się jeden z największych zakładów walcowni i pudlingarni wraz z wyposażeniem z początku XIX wieku i dwoma wielkimi kołami wodnymi oraz z osiedlem mieszkalnym. Jest to pierwszy obiekt uznany za zabytek techniki w Polsce. W Maieńcu znajduje się Zabytkowy Zakład Hutniczy, który powstał w 1784 roku i składa się z walcowni, gwoździarni, szpadlarni oraz układu wodnego. Do chwili obecnej zachowany został cały układ produkcyjny. Zabytkowa kuźnia wodna z XVIII w. znajduje się w Starej Kuźnicy.

Zabytki techniki w formie zespołów obiektów w województwie świętokrzyskim (w tym zespoły obiektów pozostające w ruinie):

Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Datowanie	Numer rejestru
Pozostałości zakładu wielkopiecowego	Bobrza, gm. Miedziana Góra	1824	A.419/1-5
Zakład wielkopiecowy	Kuźniaki, gm. Strawczyn	1782	A.464/1-4
Pozostałości zespołu zakładu przemysłowego	Samsonów, gm. Zagnańsk	1818-1823	A.469/1-3
Zespół zakładu i osiedla przemysłowego	Sielpia, gm. Końskie	1821-1841	A.491
Zespół zakładu przemysłowego	Maleniec, gm. Ruda Maleniecka	1784	A.495/1-2
Założenie przestrzenno-poprzemysłowe	Doły Biskupie gm. Kunów	XIX/XX wiek	A 607/1-6
Zespół zakładu wielkopiecowego	Starachowice	1899	A.823/1-17
Zespół fabryczny przy ul. Kolejowej	Wąchock	I połowa XIX wieku	A.838/1-3
Zespół urbanistyczno-przemysłowy	Nietulisko Duże gm. Kunów	1834-1846	436 z 21.06.1967
Zespół dawnego zakładu wielkopiecowego	Parszów gm. Wąchock	XIX wiek	1002 z 30.03.1981

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Inne obiekty, zabytki techniki, to:

- młyny wodne w: Bałtowie (A.4/1-3), dwa obiekty w Skotnikach Małych gm. Busko-Zdrój (A.35 i A.36)
- urządzenia wodne w Brodach (A.801/1-2), Starachowicach Michałowie (A.825)
- młyny w Belnie gm. Bieliny (A.210), Kielcach (A.347/1-3)
- wiatraki holenderskie w Szwarzowicach gm. Bodzechów (502 z 09.09.1957 oraz 563 z 27.08.1970), Krasocinie (797 z 26.02.1958)
- kuźnia w Korzecku gm. Chęciny (A.265)
- kuźnia wodna w Starej Kuźnicy gm. Końskie (A.492).

Odrębne miejsce wśród zabytków techniki zajmują obiekty wielkoobszarowe związane z transportem. Są to:

- Starachowicka Kolej Dojazdowa (A.827)– odcinek kolei wąskotorowej, w skład której wchodzi tor zasadniczy, tor boczny i dodatkowy, rozjazdy, obiekty inżyniersko-techniczne w obszarze gmin Brody i Starachowice
- Świętokrzyska Kolej Dojazdowa Ciuchcia Expres Ponidzie dawna Jędrzejowska Kolej Dojazdowa (1185 z 20.02.1995) – kolejka wąskotorowa z torami, rozjazdami, mostami, przepustami i wiaduktami oraz budynkami stacyjnymi (Koniecmoście gm. Wiślica (A.83), Jędrzejów (A.100), Sędziejowice gm. Chmielnik (A.300), w gminie Kije:

Hajdaszek (A.710) i Umianowice (A.673) oraz Pińczów (A.661)), obejmująca tereny gmin: Wiślica, Imielno, Jędrzejów, Chmielnik, Kije, Pińczów.

Wiele obiektów będących zabytkami techniki obecnie znajduje się w ruinie, w innych znajdują się muzea i są organizowane pokazy pracy dawnych maszyn. Przykładem mogą być festyny historyczno-edukacyjne „Kuźnice Koneckie”, odbywające się corocznie w Sielpi, Małcu i Starej Kuźnicy.

Wnioski do „części programowej”

Zlokalizowane na terenie województwa świętokrzyskiego zabytki techniki stanowią pamiątki XVIII- i XIX-wiecznej „rewolucji gospodarczej” w Polsce. Wykorzystanie ich w celach promocyjnych oraz w rozwoju turystyki może być realizowane w ramach współpracy międzywojewódzkiej (np. część obiektów związanych z hutnictwem i obróbką metali znajduje się na terenie województwa mazowieckiego, Starachowicka Kolej Dojazdowa może być połączona z odcinkiem torów do Iłży).

Cmentarze

Obszary nekropolii to specyficzne ukształtowane przestrzenie według reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. W województwie są zabytkowe cmentarze przykościelne, cmentarze grzebalne (parafialne i komunalne), cmentarze związane z wydarzeniami historycznymi, obecnością wyznawców różnych religii.

Zabytkowe cmentarze parafialne lub komunalne na terenie województwa świętokrzyskiego to np.: Bieliny (A.212), Bodzentyn (A.219), Chęciny (A.235), Kielce – cmentarz ul. Ściegiennego (A.331), Ćmińsk (A.420/1-2).

Cmentarze wojenne wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego z okresu I wojny światowej znajdują się w miejscowościach: Ucisków gm. Nowy Korczyn (A.60), Motkowice gm. Imielno (A.92), Opatowiec (A.201) Gnieździska gm. Łopuszno (A.412), Jasień gm. Łopuszno (A.413), Gołoszyce gm. Baćkowice (A.506), Kurów gm. Lipnik (A.516), Opatów (A.531), Rogacz gm. Klimontów (A.687), Rożki gm. Obrazów (A.708), Kolonia Pęcławice gm. Bogoria (A.848).

Cmentarze z okresu I i II wojny światowej są w miejscowościach: Iwaniska (A.511), Sandomierz (dwa obiekty: A.730 i A.733).

W województwie zachowały się kirkuty żydowskie w Małogoszczu (A.114), Sobkowie (A.160), Bodzentynie (A.221), Chęcinach (A.236), Kielcach (A.333), Opatowie (A.531), Ożarówie (A.552), Tarłowie (A.573), Ostrowcu Świętokrzyskim (A.612), Sandomierzu (A.732), Starachowicach (A.822) i Wąchocku (A.836).

Formy zaprojektowanej zieleni

Formy zaprojektowanej zieleni znajdują się najczęściej w centrach miast oraz przy zespołach rezydencjalnych na terenach miejskich i wiejskich. Stanowią znaczący składnik podnoszący walory krajobrazu kulturowego i – jako zabytek „żywy” – wymagają stałej, specjalistycznej opieki.

Najlepiej zachowane zabytkowe układy zaprojektowanej zieleni na terenie województwa:

Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Datowanie	Numer rejestru
Zespół budynków zakładu zdrojowego	Busko-Zdrój	XIX wiek	A.20/1-2
Zespół dworski	Nagłowice	Założony XVII/XVIII wiek	122/1-2
Zespół pałacowy	Bejsce	2 połowa XIX wieku	174/1-3
Zespół dworski	Kazimierza Wielka	XIX wiek	191/1-2
Park miejski z ogrodzeniem	Kielce	Początek XIX wieku	A.335
Zespół pałacu biskupiego - ogród włoski	Kielce	Układ z XVII wieku	
Park	Morawica	XIX wiek	A.435
Zespół pałacyku Henryka Sienkiewicza	Oblęgorek, gm. Strawczyn	XIX wiek	A.465/1-2
Zespół pałacowo-parkowy	Końskie	Założony XVIII wiek	A.487/1-14
Zespół pałacowo-parkowy	Bałtów	Założony XVIII wiek	A.591/1-3
Zespół pałacyku myśliwskiego Wielkopolskich	Ostrowiec Świętokrzyski,	2 połowa XIX wieku	A.613/1-3
Zespół pałacowy (pałac, park)	Ostrowiec Świętokrzyski - Częstocice, gm. Ostrowiec Świętokrzyski	2 połowa XIX wieku	A.614
Zespół zamkowo-pałacowy	Pińczów	XIX wiek	A.660/1-8
Zespół pałacowy	Chroberz, gm. Złota	1857-1860	A.665/1-3
Zespół pałacowy	Rytwiany	Lata 30. XX wieku	A.870/1-2
Zespół pałacowy	Kurozwęki, gm. Staszów	Założony XVIII wiek	A.880/1-7

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Wnioski do „części programowej”

Wpisane do rejestru zabytków tereny parków i zespołów parkowo-pałacowych stanowią istotny element krajobrazu kulturowego. Dla zachowania ich charakteru i walorów konieczne są działania m.in. odtwarzające dawne układy, nasadzenia roślinności. Celowym działaniem powinno być obejmowanie ich dodatkową ochroną np. w postaci parku kulturowego.

Miejsca upamiętniające wydarzenie historyczne lub działalność wybitnych osobistości lub instytucji

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie śladów historii i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, walk, postaci. W województwie jest wiele cmentarzy wojennych oraz liczne pomniki związane z martyrologią, głównie z okresem powstania styczniowego oraz I i II wojny światowej. Niektóre obiekty znajdują się w rejestrze zabytków, inne w ewidencjach zabytków poszczególnych gmin.

Obiekty martyrologiczne wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się na terenie województwa:

Rodzaj obiektu	Lokalizacja	Datowanie	Numer rejestrowy
Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Opatów	I wojna światowa	A.531
Mogiła powstańców z 1863 r. obok szpitala	Opatów	1863	A.533
Miejsce Pamięci Narodowej na terenie ogrodu kolegiackiego	Opatów, ogród kolegiacki		A.534
Miejsce Pamięci Narodowej na rogu ul. Mickiewicza i 1 Maja	Opatów, ul. Mickiewicza i 1 Maja		A. 535
Zbiorowa mogiła rozstrzelanych w lipcu i sierpniu 1942 r.	Szymanówka, gm. Ożarów	1942	A. 558
Mogiła zbiorowa powstańców 1863 r.	Czarna Gлина, Ćmielów	1863	A.597
Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Pińczów, ul. 11 Listopada		A.659
Cmentarz wojenny legionowy	Góry Pęczowskie, gm. Klimontów		A.675
Zbiorowa mogiła wojenna z I wojny światowej poległych w bitwie pod Konarami	Płaczkowice, gm. Klimontów	I wojna światowa	A.686
Mogiła żołnierzy carskich z 1863 roku	Rybnica, gm. Klimontów	1863 r.	A.688
Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej	Sandomierz, ul. Mickiewicza	I i II wojna światowa	A.730
Mogiła zbiorowa żołnierzy austriackich z 1914 r. ul. Leszka Czarnego	Sandomierz, ul. Leszka Czarnego	1914 r.	A.734
Zbiorowa mogiła wojenna z 1944 r. przy ul. Podgórze	Zawichost, ul. Podgórze	1944	A.789
Miejsce Pamięci Narodowej w miejscu byłej gajówki	Batogi, gm. Bogoria		A.5/1-2
Pomnik ku czci poległych 1918-1920	Niekrasów, gm. Osiek	1920	A. 859
Zbiorowe mogiły wojenne Polaków i jeńców radzieckich z 1942 r.	Czerwony Krzyż, gm. Rytwiany	1942 r.	A.856
Mogiła powstańców 1863 r. w lesie w pobliżu cegielni	Rytwiany, gm. Rytwiany	1863 r.	A.868

Źródło: Opracowanie własne na podst. Obiekty nieruchomości woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

Unikatowym obiektem jest Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie gm. Suchedniów – powstałe w celu upamiętnienia 817 wsi polskich spacyfikowanych w okresie II wojny światowej w Polsce i na Kresach Wschodnich.

Wnioski

Miejsca martyrologii mają szczególne znaczenie w kreowaniu tożsamości narodowej i regionalnej oraz spełniają cele edukacyjne i wychowawcze. Stanowią też ważny element dziedzictwa, który powinien być popularyzowany, zwłaszcza wśród młodego pokolenia.

Zagrożenia bezpośrednie dla zabytków nieruchomych, krajobrazu kulturowego, układów urbanistycznych

- brak planów zagospodarowania przestrzennego i niekontrolowana urbanizacja obszarów cennych kulturowo, np. wprowadzanie ciągów komunikacyjnych w obszarach śródmiejskich,
- dostosowanie obiektów do pełnienia funkcji niezgodnych z kulturowymi walorami,
- brak środków finansowych na konserwację obiektów zabytkowych, rewitalizację, remonty oraz bieżące utrzymanie,
- brak uregulowanych praw własności obiektów i gruntów, brak użytkowników,
- dokonywanie parcelacji gruntów,
- kradzieże i dewastacje.

5.1.2. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty, niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru zabytków, w przypadku uzasadnionej obawy jego zniszczenia, uszkodzenia lub możliwości wywiezienia go za granicę. Wniosek o wpis może zgłosić również właściciel zabytku. Do rejestru nie wpisuje się zabytków wpisanych do inwentarza muzealnego lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa w rejestrze B zabytków sztuki i rzemiosła artystycznego na terenie województwa świętokrzyskiego (na dzień 31.12.2011 r.) znajdują się łącznie 11504 obiekty, uwzględnione w 433 decyzjach, w tym:

Liczba decyzji	Liczba obiektów	Liczba obiektów w tym:		
		wyposażenie świątyń	kolekcje	inne
433	11504	9683	1247	574

Źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2011

Muzea i obiekty gromadzące działa sztuki

Zgodnie z ustawą o muzeach, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Muzea, dla których organizatorem jest Samorząd Województwa Świętokrzyskiego to:

- Muzeum Narodowe w Kielcach (od 2006 r. na podstawie umowy w sprawie prowadzenia jako wspólnej instytucji kultury organizatorami instytucji są Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Województwo Świętokrzyskie) z oddziałami: dawny pałac biskupów krakowskich w Kielcach, Pałacyk Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku, Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach, Muzeum Dialogu Kultur w Kielcach, Ekspozycja Muzealna przy ul. Orlej 3 w Kielcach.
- Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach (od 2008 roku na podstawie umowy w sprawie prowadzenia jako wspólnej instytucji kultury organizatorami instytucji są Województwo Świętokrzyskie i Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi) z oddziałami: Park Etnograficzny w Tokarni, Dworek Laszczyków w Kielcach, Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie oraz z obiektami „in situ”: zagrodą Czernikiewiczów w Bodzentynie, wiatrakiem kamiennym w Szwarszowicach, chałupą w Kakoninie.
- Muzeum Okręgowe w Sandomierzu (od 2008 roku na podstawie umowy w sprawie prowadzenia jako wspólnej instytucji kultury organizatorem instytucji są Województwo Świętokrzyskie, Powiat Sandomierski i Miasto Sandomierz).

Stan inwentarza Muzeum Narodowego w Kielcach (na 2011 r.) wynosi ogółem 32.638 zabytków ruchomych, 276 obiektów w depozycie, 1766 pozycji w zbiorach bibliotecznych (w tym 181 starodruków). W Muzeum Wsi Kieleckiej do inwentarza muzealnego wpisanych jest ponad 14 tys. muzealiów ruchomych.

Rodzaj udostępnianych zbiorów należących do instytucji, dla których organizatorem jest Samorząd Województwa Świętokrzyskiego (opracowanie własne):

Obiekt	Rodzaj ekspozycji
Dawny pałac biskupów krakowskich w Kielcach	Ekspozycje stałe: zabytkowe wnętrza pałacowe XVII-XVIII w., Sanktuarium Marszałka Józefa Piłsudskiego, galeria malarstwa polskiego, europejskiej sztuki zdobniczej od XII do XX wieku oraz ekspozycje czasowe.
Pałacyk Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku	Ekspozycje stałe: zabytkowe wnętrza: gabinet, salon, jadalnia, pralnia, sypialnia oraz wystawa biograficzno-literacka dotycząca Henryka Sienkiewicza, park.
Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach	Ekspozycja stała: pamiątki związane z dzieciństwem oraz edukacją szkolną Stefana Żeromskiego oraz ekspozycja dotycząca badań nad twórczością pisarza.
Muzeum Dialogu Kultur w Kielcach	Nowoczesna ekspozycja stała przedstawiająca przykłady budowania dialogu międzykulturowego na różnych płaszczyznach (religia, prawa człowieka, kultura, konflikty etniczne) oraz ekspozycje czasowe.
Ekspozycja Muzealna przy ul. Orlej 3 w Kielcach	Obiekt jest przeznaczony na cele ekspozycji czasowych.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Obiekt	Rodzaj ekspozycji
Park Etnograficzny w Tokarni	Stała ekspozycja etnograficzna z odtworzeniem typowego układu osadniczego (zabudowa wsi, małego miasteczka, zagrody, domy, obiekty gospodarcze) dla rejonów kielecczyny wraz z ekspozycją etnograficzną wewnątrz.
Dworek Laszczyków w Kielcach	Obiekt przeznaczony jest na cele ekspozycji czasowych.
Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie	Ekspozycja muzealna dotycząca martyrologii wsi polskich: eksterminacja wsi i ludności żydowskiej, świadectwa zbrodni wojennych oraz martyrologiczna ekspozycja plenerowa.
Zagroda Czernikiewiczów w Bodzentynie	Stała ekspozycja etnograficzna - zachowana zabudowa zagrody oraz wyposażenia pochodzącego z lat 1809-1920.
Wiatrak w Szwarszowicach	Stała ekspozycja etnograficzna - kompletne wyposażenie dawnego młyna wietrznego.
Chałupa w Kakoninie	Stała ekspozycja etnograficzna zagrody i wnętrza.
Muzeum Okręgowe w Sandomierzu	Stała ekspozycja archeologiczna, historyczna, etnograficzna oraz dzieł sztuki.

Źródło: opracowanie własne.

Muzea na terenie województwa świętokrzyskiego:

Nazwa	Organizator	Rodzaj ekspozycji
Muzeum Historii Kielc	Gmina Kielce	Stała ekspozycja dotycząca dziejów Kielc oraz ekspozycje czasowe
Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach	Gmina Kielce	Stała wystawa zabawek historycznych, etnograficznych i współczesnych.
Muzeum Diecezjalne w Kielcach	Kuria Diecezjalna w Kielcach	Stała ekspozycja związana z historią kościoła katolickiego na terenie kielecczyny.
Ośrodek Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej w Kielcach	Gmina Kielce	Stała ekspozycja wewnątrz więzienia z katowniami, ekspozycja dotycząca historii więzienia oraz Izba Pamięci AK.
Muzeum Geologiczne w Kielcach	Oddział Świętokrzyski im. Jana Czarnockiego Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego w Warszawie	Ekspozycja stała dotycząca historii geologicznej Gór Świętokrzyskich oraz ekspozycje czasowe.
Muzeum Przyrodnicze Świętokrzyskiego Parku Narodowego na Świętym Krzyżu	Świętokrzyski Park Narodowy	Stałe ekspozycje dotyczące przyrody, geologii, archeologii Świętokrzyskiego Parku Narodowego.
Muzeum im. Przypkowskich w Jędrzejowie	Powiat Jędrzejowski	Stała ekspozycja kolekcji zegarów, barometrów, przyrządów astronomicznych oraz biblioteka starodruków.
Muzeum Dworek Mikołaja Reja w Nagłowicach	Gmina Nagłowice	Ekspozycja stała dotycząca życia i twórczości Mikołaja Reja i jego związków z Nagłowicami.
Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego im. prof. M. Radwana w Nowej Słupi	Muzeum Techniki NOT w Warszawie – filia	Ekspozycja stała dotycząca świętokrzyskiego hutnictwa i geologii.
Muzeum Zagłębia Staropolskiego w Sielpi	Muzeum Techniki NOT w Warszawie – filia	Stała ekspozycja wnętrza: park maszynowy walcowni i pudlingarni, inne obiekty oraz ekspozycje czasowe.
Zabytkowa Kuźnica Wodna w Starej Kuźnicy	Muzeum Techniki NOT w Warszawie - filia	Stała ekspozycja wnętrza: park maszynowy kuźni.
Zabytkowy Zakład Hutniczy w Maleńcu	Powiat Konecki	Stała ekspozycja wnętrza: park maszynowy walcowni i gwoździarni.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Nazwa	Organizator	Rodzaj ekspozycji
Muzeum Regionalne w Wiślicy	Gmina Wiślica	Ekspozycja stała: pawilon archeologiczny (kościół św. Mikołaja z XI w. i hipotetyczne baptysterium z IX w.), rezerwat archeologiczny w podziemiach Bazyliki Mniejszej (relikty dwóch świątyń romańskich z XII i XIII w. wraz z unikatową Płytą Orantów z 1175 r.), Dom Długosza (ekspozycja wiślickich zabytków archeologicznych),
Muzeum Regionalne w Pińczowie	Gmina Pińczów	Stała ekspozycja w muzeum dotycząca pradziejów Ponidzia, historii Pińczowa oraz ekspozycja judaików w Synagodze Starej.
Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim, oddział: Muzeum Archeologiczne i Rezerwat „Krzemionki” w Sudole	Powiat Ostrowiecki	W pałacu Wielopolskich: stała ekspozycja wnętrz i eksponaty ćmielowskiej porcelany oraz związane z historią regionu. Oddział: ekspozycja stała związana z prezentacją starożytnego górnictwa i przetwórstwa kamienia, rekonstrukcja osady pradziejowej, trasa turystyczna (częściowo pod ziemią).
Muzeum Diecezjalne – Dom Jana Długosza w Sandomierzu	Kuria Diecezjalna w Sandomierzu	Stała ekspozycja sztuki sakralnej (obrazy, tekstylia, starodruki, snycerka, elementy zdobnicze) oraz osobliwości.
Muzeum im. Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej	Gmina Skarżysko-Kamienna	Stała ekspozycja plenerowa ciężkiego sprzętu bojowego oraz stała ekspozycja muzealna dotycząca historii militariów i martyrologii.
Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura w Starachowicach	Powiat Starachowicki	Stałe ekspozycje związane z hutnictwem: zakład wielkopiecowy, Wielki Piec i Archeopark - osada starożytnego hutnictwa żelaza oraz ekspozycja paleontologiczna i wystawa związana z produkcją „STAR-a”.
Muzeum Pamięci Walki o Niepodległość Narodu w Wąchocku	Opactwo Cystersów w Wąchocku	Ekspozycja stała związana z historią zakonu cysterskiego oraz historią i martyrologią Polski.

Źródło: opracowanie własne.

Ponadto w województwie działają muzea o charakterze regionalnym, prowadzone przez osoby prawne i fizyczne np.: Muzeum Ziemi Buskiej w Busku-Zdroju, Muzeum Ziemi Staszowskiej w Staszowie, Ośrodek Dziedzictwa Kulturowego i Tradycji Rolnej Ponidzia w Chrobrzu, muzea Polskiego Towarzystwa Turystyczno Krajoznawczego (m.in.: Muzeum Regionalne PTTK w Starachowicach), Muzeum Misyjne Misjonarzy Oblatów na Świętym Krzyżu, Żywe Muzeum Porcelany w Ćmielowie, Muzeum Jurajskie w Bałtowie). W wielu miejscowościach funkcjonują również izby pamięci związane z historią regionu, wybitnymi mieszkańcami miejscowości, twórcami sztuki ludowej, itp.

Wypożyczenie obiektów i kolekcje sztuki

Zabytki ruchome, stanowiące wyposażenie obiektów, są to np.:

- w kościołach: ołtarze, obrazy, chrzcielnice, rzeźby przyołtarzowe, portale, epitafia, nagrobki, krucyfiksy, naczynia i szaty liturgiczne, chorągwie i feretrony, elementy oświetlenia, księgi
- w pałacach, dworach, kamienicach: piece, odrzwia, elementy meblowe wyposażenia.

Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów zabytkowych:

- Do najbardziej unikatowych przykładów sztuki romańskiej należy tzw. płyta wiślicka z XII wieku, zachowana w Kolegiacie w Wiślicy, z rytami postaci orantów i z atrakcyjną roślinną bordiurą. Z tego okresu pochodzi rzeźba Madonny Łokietkowej (ok. 1280 r.) z tej samej kolegiaty oraz tympanon nad portalem w kościele św. Mikołaja w Końskich (XIII w.).
- W regionie zachowały się cenne przykłady późnogotyckiego malarstwa tablicowego, m.in. z Rakoszyna (dziś w Muzeum Diecezjalnym w Kielcach), łagiewnik (obecnie w katedrze kieleckiej), Zborówka, Tarcza. Cechy malarstwa z pogranicza gotyku i renesansu znajdują swoje odbicie w ołtarzu Marcina zwanego Czarnym z ok. 1508 r., znajdującego się w kościele parafialnym w Bodzentynie, a także w przechowywanym w Muzeum Diecezjalnym w Kielcach, „Zaśnięciu Marii” z dawnego kościoła św. Wojciecha, dzieło warsztatu Michała Lancza z Kitzingen (ok. 1521-1525). Z rzeźb można wymienić figury Matki Boskiej z Dzieciątkiem ze Szczekocin czy Bodzentyna, krucyfiksy z Chotla Czerwonego i kieleckiej katedry. Do najcenniejszych wyrobów złotniczych należą m.in. ufundowane przez Kazimierza Wielkiego: kielich oraz herma św. Marii Magdaleny ze Stopnicy (ok. 1375), monstrancje wieżyczkowe z Wiślicy, Kielc czy Małogoszczy, kielichy z Kijów i Nowego Korczyna.
- Najwspanialsze dokonania renesansu w województwie znajdują się w kościele bodzentyńskim (dawny ołtarz katedry wawelskiej z obrazem „Ukrzyżowania” Pietro degli Ingannati) oraz w kolegiacie w Opatowie (zespół nagrobków Szydłowieckich, w tym nagrobek Krzysztofa Szydłowieckiego z tzw. „Lamentem opatowskim”, dzieło Jana Cini i Bernardo de Gianotis z ok. 1533-1540); inne przykłady to m.in.: renesansowe i manierystyczne nagrobki Stanisława Tarnowskiego oraz ks. Zbigniewa Ziółkowskiego w kościele w Chrobrzu, Elżbiety Zebrzydowskiej w Bazylice Katedralnej w Kielcach (dzieło warsztatu Jana M. Padovano), Firlejów w kaplicy w Bejscach, czy Oleśnickich w kaplicy na Świętym Krzyżu. Przykładów renesansowego i manierystycznego złotnictwa jest niewiele; do cenniejszych zaliczyć można puszkę z Dobrowody fundacji Andrzeja Boboli (1599) oraz dwa kielichy z Nowego Korczyna (ok. 1537 i 1554)
- W baroku szczególnie rozwinęło się malarstwo religijne i historyczne. Spośród licznych przykładów wymienić można: obrazy w stropach ramowych kieleckiego pałacu, wykonane w warsztacie Tomasza Dolabelli (XVII w.), obraz „Adoracji Matki Boskiej” z kościoła dominikanów w Sandomierzu (1599), „Sąd Ostateczny” z kościoła w Małogoszczy (1637-1649), znajdujący się w kieleckim seminarium duchownym, „Wniebowzięcie Matki Boskiej” Bartłomieja Strobla z kościoła w Koprzywnicy (1645), obraz „Wniebowzięcie Matki Boskiej” Szymona Czechowicza w katedrze kieleckiej (1730). Nie można zapomnieć o tzw. portrecie sarmackim, którego znakomite przykłady znajdują się m.in. w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach, a także

o freskach zdobiących wnętrza kościołów (np. kaplica Oleśnickich na Świętym Krzyżu, kościoły w Nowym Korczynie, Jędrzejowie). Rzeźba barokowa to głównie dekoracje ołtarzy, ambon, stalli, chórów, a także sztukaterie (m.in. w kościele w Klimontowie, w kościele pokamedulskim w Rytwianach). Do cenniejszych rzeźb ołtarzowych zaliczyć można te w katedrze kieleckiej (m.in. ołtarz główny, ołtarze Matki Boskiej i Ukrzyżowania), kościele Świętej Trójcy w Kielcach (rzeźby ołtarza głównego), w farze w Rakowie (ołtarz główny), a także rokokowe rzeźby Macieja Polejowskiego w kościołach w Sandomierzu i Opatowie.

- Z okresu klasycyzmu pochodzą m.in. obrazy w kościołach na Świętym Krzyżu oraz w Krzyżanowicach, będące dziełem Franciszka Smuglewicza.
- Malarstwo wieków późniejszych reprezentują przede wszystkim obrazy o tematyce historyczno-batalistycznej, krajobrazowo-rodzajowej, a także religijnej. Znakomite ich przykłady prezentowane są w Muzeum Narodowym w Kielcach. W wieku XIX na Kielecczyźnie działali m.in.: pochodzący z Bodzentyna Józef Szermentowski, twórca obrazów o tematyce krajobrazowo-rodzajowej, Władysław Aleksander Malecki (pejzażysta) oraz uczeń Jana Matejki – Jan Styka (m.in. obraz w ołtarzu głównym w kościele św. Wojciecha w Kielcach). Warto również odnotować pochodzącą z końca XIX i początku XX w. polichromię katedry kieleckiej, wykonaną przez krakowskich artystów (P. Niziński, S. Matejko, F. Bruzdowicz, L. Strojnowski).

Wnioski do „części programowej”

Muzealia są z reguły dobrze zabezpieczone przed kradzieżą i zniszczeniem. Gorzej przedstawia się sytuacja zabytków stanowiących wyposażenie obiektów sakralnych i prywatnych kolekcji. Ważnym działaniem w zakresie ochrony zabytków ruchomych powinno być zachęcanie właścicieli do stosowania nowoczesnych form ochrony.

Powinny być również promowane nowoczesne technologie dające możliwość „wirtualnego” eksponowania posiadanych zbiorów.

5.1.3. Zabytki archeologiczne

Teren obecnego województwa świętokrzyskiego jest bardzo bogaty i ciekawy pod względem archeologicznym, a wiele występujących tu zjawisk kulturowych miało zasięg ponadregionalny. Najważniejsze przejawy aktywności gospodarczej w pradziejach miały związek z rolniczym użytkowaniem urodzajnych gleb lessowych, pozyskiwaniem różnych odmian krzemienia, barwników mineralnych (hematyt) oraz wytopem rud żelaza.

Na obszarze województwa świętokrzyskiego do rejestru zabytków archeologicznych wpisano ogółem 133 obiekty, w tym 3 wielkoobszarowe. Poza tym w ewidencji znajduje się ponad 22 tys. różnego rodzaju stanowisk znanych z badań powierzchniowych. Należy jednak zaznaczyć, że program Archeologicznego Zdjęcia Polski nie objął dotąd całego obszaru województwa.

Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków według rodzajów:

Wyszczególnienie	Liczba
Grodziska	18
Osady	84
Cmentarzyska	7
Osady i cmentarzyska	2
Zamki	6
Kopce	30
Relikty kościoła	5
Relikty zamku, rezydencji, dworu, grodu	7
Kopiec i relikw	2
Kurhany	28
Rezerваты	11
Kopalnie	7
Fortalicja	1
Ośrodek kultu pogańskiego	1
Stanowiska miejskie	5
Suma	214

Źródło: opracowanie własne na podst.: Rejestr zabytków archeologicznych WUOZ Kielce

Stanowiska archeologiczne

Rozmieszczenie stanowisk na obszarze województwa, według stanu dzisiejszej wiedzy, nie jest równomierne i miało związek z dostępnością terenu, urodzajnością gleb oraz występowaniem różnego rodzaju surowców mineralnych. I tak: najstarsze znaleziska lokują się w południowych rejonach województwa oraz na lessach sandomiersko-opatowskich. Stanowiska z młodszych okresów oraz średniowiecza są rozproszone dosyć równomiernie na całym obszarze regionu.

- Najstarsze ślady pobytu człowieka na ziemi świętokrzyskiej pochodzą jeszcze ze starszej epoki kamienia (paleolit). Z kulturą *Homo erectus* łączone są nieliczne znaleziska wyrobów krzemienych z Nowego Korczyna sprzed ok. 180 tys. Jeszcze bardziej spektakularne ślady znaleziono w jaskini Raj pod Kielcami, gdzie 60-70 tys. lat temu przebywały tutaj czasowo grupy neandertalczyków przybyłe prawdopodobnie z terenów obecnych Węgier (jaskinia Tata).
- Ze schyłku paleolitu pochodzi również zespół stanowisk na terenie Rezerwatu archeologicznego „Rydno” koło Skarżyska-Kamiennej, gdzie znaleziono liczne ślady pobytu ludności kultury federmesser, lyngbijskiej i świderskiej. Jest to unikatowy w skali światowej kompleks obozowisk związanych z wydobyciem hematytu, z którego wytwarzano barwnik mineralny (ochrę), wykorzystywany do różnego rodzaju praktyk magicznych, oraz pracowni obróbki krzemienia czekoladowego. Była to jedna z pierwszych aglomeracji osadniczych w Europie, gdzie koczownicze grupy ludności mogły wymienić się swoimi wytworami. Kontakty te miały również ogromny wpływ na utrzymanie genetycznej stabilności tych grup.
- Z okresu kultury magdaleńskiej pochodzą obozowiska w Wilczycach i Ćmielowie.
- Region świętokrzyski obfitował w doskonały krzemień eksploatowany od schyłku paleolitu do początków epoki brązu. Szczególne znaczenie miało wydobycie krzemienia czekoladowego na północ od rzeki Kamiennej (Tomaszów, Iłża, Wierzbica), a w późniejszym okresie (neolit) także krzemienia pasiastego eksploatowanego w obrębie kilku pól górniczych w rejonie obecnych Krzemionek (Księża Rola Mała i Duża, Krunio, Koryczna).

- Z epoki brązu pochodzą duże, liczące nawet kilkaset grobów, cmentarzyska kultury łużyckiej w Balicach, Nidzie, Bocheńcu, Błoniach czy Lasocinie.
- W okresie wpływów rzymskich (I-V w.) funkcjonował tu jeden z największych w Europie okręgów hutniczych. Ślady wytopu żelaza koncentrowały się na północno-wschodnich obrzeżach Łysogór, sięgając na północy po rzekę Kamienną, która pełniła w tym czasie funkcje strefy wymiany handlowej. Świadczą o tym bogate osady i cmentarzyska (Wąchock, Starachowice, Chmielów Piaskowy, Kunów, Ostrowiec Św.) oraz depozyty monetarne (Nietulisko Małe, Chmielów Piaskowy).
- Z działalnością świętokrzyskiego centrum hutniczego łączy się powstanie głębinowej kopalni rud żelaza w Rudkach.
- Wraz z pojawieniem się Słowian powstają w regionie świętokrzyskim górskie sanktuaria pogańskie. Otaczały je ziemno-kamienne i kamienne wały kultowe (Łysa Góra, Góra Dobrzeszowska, Góra Grodowa w Tumlinie, Góra Zamczysko w Widelkach) wyznaczające granice sacrum.
- W okresie wczesnego średniowiecza powstają tutaj pierwsze grody plemienne (Stradów, Szczaworyż), a w IX w. sieć grodzisk wchodzących w skład monarchii wczesnopiastowskiej (grodziska w Chrobrzu, Stawach, Wiślicy).
- Wiele zabytków archeologicznych związanych jest z osadnictwem średniowiecznym – zamki i dwory królewskie (Chęciny, Nowy Korczyn, Szydłów, Stopnica) – oraz z późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym kopalnictwem rud miedzi, ołowiu i srebra (rejon Kielc, Miedzianej Góry, Chęciny).

Najliczniejszy zbiór zabytków archeologicznych znajduje się w Muzeum Narodowym w Kielcach. Mniejsze kolekcje przechowywane są także w kilku muzeach regionalnych: w Ostrowcu Świętokrzyskim, Pińczowie, Starachowicach, Sandomierzu, Wiślicy oraz w klasztorach w Wąchocku, Jędrzejowie i na Świętym Krzyżu.

Wyniki badań archeologicznych dały początek wielu imprezom plenerowym i edukacyjnym. Są to przede wszystkim Dymarki Świętokrzyskie organizowane od 1967 r. w Nowej Słupi, Wytopki Ołowiu w Skansenie w Tokarni, Żelazne Korzenie w Starachowicach, Świętokrzyskie Dni Kupały (teren całego województwa) i Piknik Archeologiczny „Rydno” w Wąchocku. Ważną inicjatywą jest także powstanie Świętokrzyskiego Szlaku Archeo-Geologicznego, który wiąże cenne odkrycia paleontologiczne, geologiczne i archeologiczne regionu.

Szczególne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

- brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których zostały wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej oraz uwzględnione zabytki archeologiczne znane z badań Archeologicznego Zdjęcia Polski,
- prowadzenie inwestycji liniowych (szklaki komunikacyjne) oraz związanych z przemieszczaniem mas ziemi (np. budowa zbiorników wodnych) bez zachowania nadzoru konserwatorskiego,
- działania naturalne, np. tworzenie się osuwisk ziemi, wystąpienie powodzi,
- uprawa ziemi, zwłaszcza głęboka mechaniczna orka,
- niekontrolowana eksploatacja złóż,
- działalność „poszukiwaczy skarbów”.

Wnioski do „części programowej”

Ochrona zabytków archeologicznych powinna obejmować zarówno obiekty już znane (przez uwzględnianie ich w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego), jak i te, które mogą zostać odkryte w przyszłości w wyniku prowadzenia prac wykopaliskowych lub inwestycji. Ważnym elementem programu powinna być edukacja społeczeństwa w zakresie postępowania w przypadku znalezienia zabytkowych przedmiotów.

5.2. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

W granicach województwa świętokrzyskiego nie ma zbyt dużych różnic w zakresie odrębności etnograficznej.

Gwara

Gwary kieleckie to zbitek gwar – kielecko-miechowskiej, sandomierskiej, lasowskiej (w widłach Wisły i Sanu) – należących do dialektu małopolskiego. Charakterystyczne dla niej są elementy:

- tzw. mazurzenie – czyli wymowa głosek „sz”, „ż”, „cz”, „dź” jako „s”, „z”, „c”, „d” (np. „syja”, „zyto”, „cysty”)
- ścieśnienie samogłosek „a”, „e”, „o” i ich wymowa jako „o”, „i”, „u” (np. „chłopok”, „kobita”)
- brak rezonansu samogłosek nosowych „ą”, „ę” (np. „gesi”, „bede”)
- zastąpienie w bezokoliczniku końcówki „-eć” przez „-ić” lub „-yć” (np. „widzić”, „cierpić”, „leżyć”)
- poprzedzanie samogłosek „o” i „u” spółgłoską „ł” (np. „łosa”, „łodejdź”)
- używanie formy liczby mnogiej, jako wyraz szacunku do osoby starszej (np. „mamusia żyli osiemdziesiąt lat”).

Strój ludowy

Stroje ludowe świadczyły niegdyś o pochodzeniu, zamożności, roli społecznej, a nawet stanie cywilnym. Najbogatsze i najbardziej okazałe były stroje obrzędowe, zwłaszcza stroje państwa młodych oraz starostów weselnych. Ubrania były szyte z materiałów samodziiałowych naturalnych lub barwionych, grubsze zapaski i sukmany tkane były z wełny.

Dodatkiem do strojów były wysokie buty, korale, wstążki, zdobienia na odzieży często haftowane lub wykonane z doszywanych wstążek i cekinów. Strój codzienny był dużo prostszy, wykonany z gorszych materiałów, z niebarwionej przędzy, bez ozdób.

Charakterystyka strojów regionalnych:

- strój kielecki (rejon zachodni) – mężczyzna: koszula biała, płaska czapka, szeroki ciemny płaszcz; kobieta: ciemna gładka spódnica, biała koszula i fartuch, ciemna kamizelka, zapaska ciemna lub pasiasta, chusta;
- strój świętokrzyski (rejon Gór Świętokrzyskich) – mężczyzna: sukmana barwy brązowej z czerwonym naszyciem, koszula, spodnie i kaftan ciemny, czapka płaska; kobieta: koszula, wełniana spódnica ciemna i zapaski o barwach soczyście czerwonych z czarnymi paskami. Ciemniejsze barwy występowały bliżej Kielc;
- strój sandomierski (rejon wschodni) – mężczyzna: biała koszula, długie ciemne spodnie, biała, długa i sfałdowana sukmana, słomkowy kapelusz; kobieta: biała koszula z dużą kryzą, ciemna, jednokolorowa spódnica i kaftan, biała, szeroka chusta na ramionach, na głowie wysoki czepiec;
- strój krakowski (Krakowiaków wschodnich) – mężczyzna: koszula, białe spodnie, płótnianka (rodzaj płaszcz), kaftan, sukmana granatowa z dużym geometrycznym kołnierzem i czerwonymi obszyciami, magierka biała robiona na drutach lub czapka rogatywka; kobieta: biała koszula, ciemny wyszywany kaftan, kwiecista spódnica, biały fartuch i nakrycie głowy z chusty, na ramionach chusta kolorowa.

Na styku kielecczyny z innymi regionami popularne były stroje lub elementy strojów opoczyńskich, radomskich, a także łowickich.

Twórczość ludowa

Charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu świętokrzyskiego są:

- W malarstwie ludowym najczęstszymi motywami była Matka Boska z Dzieciątkiem oraz Ukrzyżowanie Chrystusa, pojawiają się też święci (św. Barbara, św. Jan Nepomucen, św. Mikołaj). Sceny z życia wiejskiego pojawiają się dopiero w latach 50. XX wieku. Kompozycja obrazu jest najczęściej symetryczna, rysunek podkreślony linią, kolory nakładane płasko i kontrastowo.
- W rzeźbie obowiązuje tematy religijne, w późniejszym okresie pojawiają się postacie diabłów, ważnych osób historycznych i inne. W świętokrzyskim często przedstawiany jest motyw Chrystusa Frasobliwego. Najczęściej rzeźby wykonane są z drewna i malowane na wyraziste kolory.
- W domach praktykowało się bogate zdobienia, które świadczyły o zamożności gospodarzy. Zdobiono ławy, półki, skrzynie na odzież, haftowano poduszki i nakrycia, tkano kilimy. Ważnym elementem wystroju izby był domowy ołtarzyk z wyszywaniem obrusem, figurką lub krzyżem, książeczką do nabożeństwa, udekorowany papierowymi kwiatami. Kredens był meblem, gdzie przechowywano rzeczy cenniejsze. Od święta domy były zdobione wycinankami (jednokolorowe, motywy pasowe) lub pająkami (zawieszanymi u sufitu kompozycjami wykonanymi z bibuły i słomki, w formie kulistej, ostrostłupowej).

Muzyka ludowa była śpiewna, skoczna, nadająca się do tańca. Tworzono rymowane obrzędowe przyspiewki do tańca, pieśni obyczajowe, ballady oraz pieśni nabożne, które towarzyszyły różnym czynnościom w polu i w domu, obrządkom kościelnym. Z drewna i innych dostępnych materiałów konstruowano proste instrumenty: skrzypce, basy, liry korbowe, mandoliny i gitary. W województwie nie wykształcił się specyficzny skład kapeli.

Specyfiką twórczości ludowej jest przekazywanie tekstów drogą ustną, dlatego najbardziej rozpowszechnione były teksty rymowane, które przez wieki ulegały zmianom, aż do formy spisanej w XIX i XX wieku. W przekazach ustnych wyróżniały się legendy, bajki, przypowieści, pieśni oraz przysłowia. Teksty te najczęściej miały charakter dydaktyczny, tłumaczyły występowanie niektórych zjawisk lub przebieg, przyczynę wydarzeń, opowiadały historię itp. Z regionu świętokrzyskiego pochodzi m.in. wiele legend (np. o księciu Emeryku, o pielgrzymie, o Łysej Górze) oraz przysłów (np. „Ślusarz zawinił, a kowala powieszono” – z rejonu Osieka).

Tradycje ludowe prezentowane są w województwie na takich imprezach jak: festyny w Parku Etnograficznym w Tokarni, w ośrodkach doradztwa rolniczego w Modliszewicach i Sandomierzu oraz na imprezach lokalnych (dożynki, Święto Śliwki w Szydłowie, Dzień Chleba w Staszowie) i innych.

Inne elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Tradycja oraz obrzędowość katolicka kultywowana jest przez mieszkańców oraz kościoły na terenie całego województwa. Obrzędowość kościelna to uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i wiele innych), dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz nagrobki na cmentarzach. Przy parafiach często działają koła katolickie i zgromadzenia. Do obrzędowości należy także zwyczaj pielgrzymowania, nie tylko na Jasną Górę, ale też do wielu sanktuariów obecnych w województwie (m.in.: Święty Krzyż, Wiślica, Rytwiany, Pińczów, Piekoszów, Czarna). Trasa po sanktuariach została połączona w Rowerowy Szlak Pielgrzymkowy „Miejsca Mocy”. Z obrzędami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijną.

W województwie znajdują się też kościoły innych religii, które kultywują swe tradycje i obrządki lokalnie, starają się też odnawiać i dbać o zabytki swojej kultury (synagogi, kirkuty, cerkwie, cmentarze, itp.).

Instytucje tworzące i propagujące kulturę na terenie województwa świętokrzyskiego to przede wszystkim domy kultury, biblioteki, muzea, kina, teatry, galerie itp.

W województwie świętokrzyskim w roku 2011 działały następujące placówki upowszechniania kultury:

Nazwa placówki	Liczba w województwie	Inne dane statystyczne
Placówki biblioteczne	289	4194 czytelników na 1 bibliotekę
Muzea	24	8 oddziałów
Kina	10	17 sal kinowych
Teatry	4	-
Filharmonie	1	
Ośrodki kultury	114	7607 imprez

Źródło: Główny Urząd Statystyczny 2011

6. Charakterystyka obiektów Województwa Świętokrzyskiego oraz wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych

We władaniu Samorządu Województwa Świętokrzyskiego oraz jego jednostek organizacyjnych znajduje się jest kilkanaście obiektów zabytkowych. Są to (według nazw jednostek):

- Muzeum Narodowe w Kielcach – obiekty: Muzeum Narodowe w Kielcach – zespół pałacu biskupiego (A.336/1-4), Muzeum Dialogu Kultur – „Kamienica pod Trzema Herbami” – dom, ul. Rynek 3 w Kielcach (A. 359), Pałacyk Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku (A.465/1-2), Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego – dom (dawna szkoła) ul. Jana Pawła II 5 w Kielcach (A. 341)
- Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach – obiekty: teren parku etnograficznego w Tokarni gm. Chęciny (A.269), zespół dworku Laszczyków w Kielcach (A. 342), chałupa nr 48 w Kakoninie gm. Bieliny (532 z 20.11.1969), zagroda Czernikiewiczów w Bodzentynie, wiatrak holender w Szwarzowicach gm. Bodzechów (502 z 09.09.1957 oraz 563 z 27.08.1970)
- Teatr im. Stefan Żeromskiego w Kielcach (dawny hotel „Polski” – A.378) (współwłasność z osobami fizycznymi)
- Wojewódzki Dom Kultury w Kielcach (zespół dawnego Domu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Obronnego im. Józefa Piłsudskiego – A.3/1-5)
- Świętokrzyskie Centrum Ratownictwa Medycznego i Transportu Sanitarnego w Kielcach (dawna remiza strażacka – A. 352)
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Kielcach (dom (dawna szkoła – A. 341))
- Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach gm. Końskie (obiekt na terenie ŚODR - ruiny zamku – A.489/1-4)
- Regionalne Centrum Naukowo – Technologiczne – (zespół dworski w Podzamczu Chęcińskim – A.267/1-3).

Charakterystyka obiektów zabytkowych

- Muzeum Narodowe w Kielcach (Plac Zamkowy 1):

Obiekt zabytkowy	Datowanie zabytku	Cechy stylu	Stan techniczny obiektu
Dawny pałac biskupów krakowskich w Kielcach	1637-1644	Przykład wczesnobarokowej architektury rezydencjonalnej; pomimo zmian dokonanych w XIX w. pałac zachował pierwotną bryłę, dekorację elewacji oraz wnętrz (stropy ramowe, fryzy podstropowe, stiuki sklepień, portale, kominki). W obrębie murów odtworzono założenie ogrodu włoskiego.	Odnowiony
Muzeum Dialogu Kultur w Kielcach	II połowa XVIII wieku	„Kamienica pod Trzema Herbami” – właściwie zespół trzech kamienic XVIII-wiecznych, dach dwuspadowy, podcienia; obecny kształt jest wynikiem przebudowy w latach 40. XX wieku.	Odnowiony
Pałacyk Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku	1900-1902	Pałacyk w stylu eklektycznym na bazie istniejącego myśliwskiego domku i pawilonu z obszernym parkiem w stylu angielskim.	Odnowiony

Źródło: opracowanie własne na podst. m.in. informacji użytkowników obiektów.

- Muzeum Wsi Kieleckiej w Kielcach (ul. Jana Pawła II 6):

Obiekt zabytkowy	Datowanie zabytku	Cechy stylu	Stan techniczny obiektu
Teren parku etnograficznego w Tokarni	Obiekty z XIX i XX wieku	Na obszarze ok. 65 ha znajdują się zabytkowe obiekty charakterystyczne dla budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego kielecczyzny. Są one prezentowane w otoczeniu zbliżonym do pierwotnego i w naturalnych zespołach fragmentów wsi.	Dobry, trwają prace nad rekonstrukcją kolejnych obiektów.
Zespół dworku Laszczyków w Kielcach	1788 r.	Dworek z modrzewia, typowa konstrukcja, czterospadowy dach, ganek, pokoje. W obejściu lamus i oficyna.	Dobry
Zagroda Czernikiewiczów w Bodzentynie	Obiekty 1809, 1870, 1920	W skład zagrody wchodzi: budynek mieszkalny, budynki gospodarcze oraz wozownia i drewniane ogrodzenie. Ściany budynków są z drewna jodłowego, dachy mają pokrycie gontowe.	Dobry
Chałupa nr 48 w Kakoninie	Połowa XIX wieku	Drewniany budynek mieszkalny w układzie sień – izba – komora z wyposażeniem wnętrza.	Dobry
Wiatrak holender w Szwarszowicach	1880-1885	Zabudowa gospodarcza z kamienia, obiekt na planie koła o średnicy 7,5 m.	Dobry

Źródło: opracowanie własne na podst. m.in. informacji użytkowników obiektów.

- Teatr im. Stefan Żeromskiego w Kielcach (ul. Sienkiewicza 32) – datowanie: 1877 r.; cechy stylu: kamienica XIX-wieczna z elementami klasycystycznymi; stan techniczny: dostateczny.
- Wojewódzki Dom Kultury im. J. Piłsudskiego w Kielcach (ul. Ściegiennego 2) – datowanie: 1933 r., cechy stylu: modernizm, bryła obiektu rozczłonkowana z prostymi elementami rzeźbiarskimi; stan techniczny: dobry.
- Świętokrzyskie Centrum Ratownictwa Medycznego i Transportu Sanitarnego w Kielcach (ul. Leonarda 10) – datowanie: XIX wiek, cechy stylu: dawne budynki remizy strażackiej i stajni, styl neoklasycyzy; stan techniczny: dostateczny.
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka oraz Muzeum Lat Szkolnych Stefa Żeromskiego w Kielcach (ul. Jan Pawła II 5) – datowanie: 1724-1727; cechy stylu: kamienica o prostej formie; stan techniczny: dobry.
- Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach (ul. Piotrkowska) obiekt na terenie ŚODR ruiny zamku – datowanie: 1 połowa XVII w.; cechy stylu: dwór obronny otoczony fosą, charakter renesansowy, prosta bryła prostokątna z dwiema wieżami strzelniczymi; stan techniczny: częściowo zabezpieczona ruina, częściowo zagospodarowany na pomieszczenia biurowe; stan techniczny: ruina.
- Regionalne Centrum Naukowo – Technologiczne w Podzamczu Chęcińskim, obiekt: zespół dworski (dwór „starościński”, brama, park) – datowanie: lata 1630-1657; cechy stylu: dwór o charakterze obronnym, budowla wczesnobarokowa, składająca się z dwóch prostopadłe do siebie postawionych piętrowych budynków, budynki

odnawiane i przebudowywane w XX wieku, okazała brama wjazdowa z aleją lipową, park; stan techniczny: bardzo dobry, budynki i teren wokół odnowiony.

Oceny stanu technicznego budynków dokonano na podstawie informacji uzyskanych od administratorów poszczególnych obiektów. W niektórych obiektach niezbędne są prace remontowe.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego w województwie świętokrzyskim

7.1. Ochrona zasobów materialnych i niematerialnych w województwie świętokrzyskim

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Polsce organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Na terenie województwa świętokrzyskiego organem właściwym do ochrony zabytków jest Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach, który kieruje Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Kielcach oraz Delegaturą w Sandomierzu. Zasięg terytorialny działania WUOZ obejmuje:

- Kielce – powiaty: buski, jędrzejowski, kazimierski, kielecki, konecki, ostrowiecki (bez gminy Ćmielów), pińczowski, skarżyski, starachowicki, włoszczowski oraz gmina Szydłów z powiatu staszowskiego
- Sandomierz – powiaty: opatowski, sandomierski, staszowski (bez gminy Szydłów) oraz gmina Ćmielów z powiatu ostrowieckiego.

Podstawowa forma ochrony – wpis do rejestru zabytków – realizowana jest „na bieżąco”. Poniżej przedstawiono zestawienie wybranych kategorii obiektów, wpisanych do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego w poszczególnych dekadach (stan na 2009 r.):

Rodzaj obiektu	Dekady							Razem
	Lata 40. XX	Lata 50. XX	Lata 60. XX	Lata 70. XX	Lata 80. XX	Lata 90. XX	Od 2000	
wielkoobszarowe	10	9	2	13	7	3	-	44
sakralne	35	198	107	51	25	15	7	438
publiczne	-	4	10	17	4	14	1	50
obronne	-	1	2	6	6	-	-	15
zamki	1	5	4	4	3	1	-	18
rezydencjonalne	10	21	10	30	20	5	1	97
założenia zieleni	7	159	14	24	11	5	4	225
cmentarze	11	1	4	1	73	79	2	171
przemysłowe	-	14	10	7	9	9	1	50

Źródło: wg dokumentu „Aktualizacja do Raportu na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989 pod redakcją Jacka Purchli” (Warszawa 2010), wykonanego na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W latach 1999-2009 wydano łącznie 1485 decyzji o wpisie obiektu do rejestru zabytków, w tych samych latach z rejestru skreślono 87 obiektów. Statystyka niniejsza dotyczy również obiektów, które były wpisane do rejestru wcześniej, a którym nadano nowy numer ewidencyjny.

W rejestrze znajdują się zabytki będące własnością w około: 12% Skarbu Państwa, 11 % komunalną, 28% prywatną, 48% własnością kościołów i związków wyznaniowych oraz 1% o nieokreślonym prawie własności.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków, w której powinny być ujęte, znajdujące się na terenie danej gminy:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru
- zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Jednostki samorządu terytorialnego mają – zgodnie z zapisami ustawy – obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami. Programy mają na celu włączenie problematyki ochrony zabytków w działania strategiczne samorządów. Szczegółowy zakres celów zawiera art. 87 ustawy.

W województwie świętokrzyskim programy opieki nad zabytkami zostały opracowane, w chwili obecnej, dla powiatu buskiego i ostrowieckiego. Powiat grodzki kielecki – Miasto Kielce – jest w trakcie opracowania dokumentu. W trakcie opracowania jest program dla powiatu koneckiego.

Stan realizacji ustawowego wymogu opracowania programu opieki nad zabytkami w gminach województwa świętokrzyskiego (na dzień: 31.12.2012 r.):

Powiat	Gminy posiadające „Program opieki nad zabytkami”	Gminy w trakcie opracowania	Gminy planujące opracowanie
buski	Busko-Zdrój, Solec-Zdrój, Stopnica, Tuczępy	Wiślica, Pacanów	Gnojno, Nowy Korczyn
jędrzejowski	Nagłowice, Sędziszów		Imielno, Jędrzejów, Małogoszcz, Oksa, Słupia, Sobków, Wodzisław
kazimierski	Czarnocin, Skalbmierz	Bejsce, Kazimierza Wielka,	Opatowiec
kielecki	Łągów, Masłów, Morawica,	Chęciny, Sitkówka-Nowiny, Zagnańsk	Bieliny, Chmielnik, Daleszyce, Górnio, Łopuszno, Miedziana Góra, Mniów, Nowa Słupia, Piekoszów, Pierzchnica, Raków, Strawczyn
konecki	Gowarczów	Słupia Konecka	Fałków, Końskie, Radoszyce, Ruda Maleniecka, Smyków, Stąporków
opatowski	Opatów	Lipnik	Baćkowice, Iwaniska, Ożarów, Sadowie, Tarłów, Wojciechowice
ostrowiecki	Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Kunów		Ostrowiec Świętokrzyski, Waśniów
pińczowski		Michałów, Złota	Działoszyce, Kije, Pińczów
sandomierski	Klimontów, Koprzywnica, Łoniów, Obrazów, Sandomierz,	Wilczyce	Dwikozy, Samborzec, Zawichost
skarżyski	Skarżysko Kościelne,		Bliżyn, Łączna, Skarżysko-Kamienna, Suchedniów
starachowicki	Brody, Starachowice		Mirzec, Pawłów, Wąchock
staszowski	Osiek, Połaniec		Bogoria, Łubnice, Oleśnica, Rytwiiany, Staszów, Szydłów,
włoszczowski	Radków	Krasocin	Kluczewsko, Moskorzew, Secemin. Włoszczowa

Źródło: informacja na podstawie ankiet rozpisanych na potrzeby niniejszego opracowania.

Zestawienie opracowanych gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami zawiera załącznik nr 2.

Wymogi ustawowe, mówiące o sporządzaniu przez samorzady programów opieki nad zabytkami i ich aktualizacji w okresach 4-letnich, nie zostały dotychczas zrealizowane przez większość samorządów gminnych i powiatowych.

7.2. Ocena stanu zachowania istniejących zasobów

Zasoby dziedzictwa kulturowego, znajdujące się na terenie województwa świętokrzyskiego, stanowią własność różnych podmiotów: kościołów i związków wyznaniowych, Skarbu Państwa, samorządów, osób fizycznych. Zgodnie z ustawą „zapewnienie warunków zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie” należy do jego właściciela lub posiadacza. Istotną rolę w realizacji tego ustawowego wymogu odgrywa zasobność właściciela obiektu i jego możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na ten cel.

W ostatnich latach realizowane są – dzięki środkom Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego – prace remontowe kilkudziesięciu obiektów zabytkowych oraz rewitalizacja kilku centrów miast i wsi.

W ramach działania 5.3. RPOWŚ w latach 2009-2010 podpisano umowy na remonty 35 obiektów zabytkowych, w tym 32 obiektów należących do Kościoła Katolickiego oraz 2 umowy na renowację zabytkowych wnętrz kościołów. Szacunkowa wartość planowanych inwestycji (środki własne inwestorów + dotacja) to prawie 58 mln zł.

Remonty obiektów zabytkowych były dofinansowywane również z dotacji przyznawanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – w latach 2006-2012 łącznie 76 umów dotyczących budynków kościołów, 16 umów dotyczących zabytków techniki oraz 8 dotyczących kamienic, dworów i pałaców. Na renowację zabytków ruchomych (głównie wyposażenie kościołów, rzeźby, obrazy) podpisano 96 umów. Środki przeznaczano również na renowację nagrobków (24 umowy), figur i kapliczek (6 umów) oraz monitoring obiektów zabytkowych (4 umowy). Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynosiły w większości przypadków od kilku do kilkudziesięciu tys. zł. Łącznie środki przekazane na remonty i renowacje w latach 2006-2012 wyniosły prawie 8,5 mln zł.

Stan zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków jest bardzo zróżnicowany. W ujęciu statystycznym w województwie świętokrzyskim najlepiej zachowane są obiekty sakralne, należące do Kościoła Katolickiego oraz będące we władaniu sektora publicznego. Jest to efektem m.in. środków pomocowych przekazywanych właścicielom obiektów w ostatnich latach. W najgorszym stanie są niektóre zabytki będące w rękach prywatnych. W niektórych przypadkach brak działań remontowych związany jest z nieuregulowanym stanem prawnym własności obiektu. Barię przy pozyskiwaniu środków pomocowych, zwłaszcza dla prywatnych właścicieli, jest konieczność zgromadzenia „udziału własnego”. W naborach do RPOWŚ było to 40% wartości inwestycji.

Znacznie gorzej przedstawia się sytuacja obiektów wpisanych do gminnych ewidencji zabytków. Właściciele często nie mają świadomości, że posiadany przez nich obiekt jest zabytkiem. Wykonują więc naprawy i drobne modernizacje (nie wymagające pozwolenia na budowę) bez konsultacji ze służbami konserwatorskimi. W efekcie budynki często tracą swój zabytkowy charakter.

7.3. Analiza SWOT

Stan obecny ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie został oceniony w układzie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla analizowanych zagadnień.

Dziedzictwo kulturowe województwa świętokrzyskiego	
Mocne strony	<ul style="list-style-type: none"> • Aktualizowany na bieżąco rejestr zabytków • Duża różnorodność obiektów i obszarów zabytkowych • Zachowany zabytkowy układ urbanistyczny większości miast i dawnych miasteczek • Zabytki archeologiczne – górnictwo i hutnictwo • Wykorzystanie środków UE na cele związane z odnową obiektów i układów zabytkowych • Kultywowanie lokalnych tradycji, obrzędów ludowych i religijnych • Unikatowy krajobraz kulturowy • Wyspecjalizowane instytucje (muzea, skansen) oraz służby konserwatorskie zaangażowane w ochronę zabytków • Ośrodki akademickie prowadzące badania naukowe • Prace nad kontynuacją Archeologicznego Zdjęcia Polski • Inicjatywy społeczne związane z ochroną dziedzictwa (stowarzyszenia, Lokalne Grupy Działania) • Współpraca samorządów z właścicielami obiektów zabytkowych
Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> • Zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych • Nieuregulowany stan własności części obiektów zabytkowych • Niedostateczne rozpoznanie zasobów krajobrazu kulturowego • Niewystarczające wykorzystanie zasobów dziedzictwa niematerialnego w rozwoju gospodarczym • Brak zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w wielu obiektach zabytkowych. • Brak pełnych ewidencji zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie obiektów. • Brak aktualizacji gminnych ewidencji zabytków w części gmin • Brak programów opieki nad zabytkami w części gmin i powiatów
Szanse	<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie nowoczesnych metod badawczych • Pozyskanie środków zewnętrznych na poprawę stanu obiektów zabytkowych • Rozwój turystyki m.in. przez tworzenie tematycznych szlaków turystycznych • Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego • Rewitalizacja form zieleni zabytkowej • Rewitalizacja zespołów stanowiących elementy krajobrazu kulturowego • Popularyzacja regionalnych tradycji, obrzędów, • Rozwój turystyki w oparciu o zasoby lokalnego dziedzictwa kulturowego • Poprawa dostępności do zbiorów m.in. przez ich digitalizację • Wykorzystanie wyników badań naukowych w procesach planowania przestrzennego • Tworzenie parków kulturowych
Zagrożenia	<ul style="list-style-type: none"> • Brak wystarczających środków na zabezpieczenie i remonty zabytkowych obiektów • Trudności organizacji właściwego zabezpieczania stanowisk archeologicznych • Zagrożenie zniszczenia obiektów zabytkowych (pożary, złe warunki atmosferyczne, akty wandalizmu, itp.) • Kradzież lub zniszczenie zabytków ruchomych i małych elementów architektonicznych • Niedostateczna dbałość o środowisko naturalne • Niska świadomość społeczna w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego • Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla części obszarów gmin • Niewystarczające środki na badania naukowe dziedzictwa kulturowego • Trudności w egzekwowaniu przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków

8. Cele i kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

8.1. Cele i kierunki działań

„Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” jest opracowaniem strategicznym, wieloletnim, które w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Najważniejszym założeniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzania wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony.

Przeprowadzona diagnoza stanu obecnego zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz stanu realizacji wymogów ustawowych dotyczących opieki nad zabytkami przez samorządy na terenie województwa, umożliwiła określenie celów i kierunków działań, które mogą przyczynić się do zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

W „Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” wyznaczono następujący cel generalny:

Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

Cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.
2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.
3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Dla realizacji tych celów niezbędne jest:

- zintegrowanie działań: jednostek samorządowych wszystkich szczebli, instytucji rządowych, kulturalnych, oświatowych i badawczych, organizacji pozarządowych oraz właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych,
- podjęcie działań hamujących degradację środowiska kulturowego oraz podjęcie działań przywracających wartość obszarom i obiektom zabytkowym,
- kształtowanie poczucia tożsamości kulturowej województwa oraz konieczności zachowania dziedzictwa wśród mieszkańców,
- właściwe wykorzystanie środków zewnętrznych.

„Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” definiuje cele szczegółowe (strategiczne), kierunki działań i zadania, których realizacja ma służyć osiągnięciu celu generalnego.

Układ celów szczegółowych i kierunków działań w ramach „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016”

Cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- 1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.
- 1.2. Ochrona zabytków ruchomych.
- 1.3. Ochrona zabytków nieruchomych.
- 1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.
- 1.5. Ochrona zabytkowych układów architektonicznych.
- 1.6. Stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

- 2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.
- 2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.
- 2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- 3.1. Kulturowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.
- 3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Opis celów szczegółowych i kierunków działań:

Cel szczegółowy 1.

Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Podstawą do realizacji działań ochronnych jest prowadzenie ewidencjonowania zasobów, badań oraz dokumentacji obiektów i terenów zabytkowych. Ponadto dla realizacji tego celu konieczna jest współpraca służb konserwatorskich, samorządów lokalnych właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych. Ważne jest jednak, aby to, co zachowało się z minionych wieków, znalazło godne miejsce w kształtowanej przez nas rzeczywistości.

1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.

Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach posiada uaktualnioną listę zabytków rejestrowych – nieruchomości i archeologicznych – województwa świętokrzyskiego, stanowiącą Wojewódzką Ewidencję Zabytków. Uzupełnieniem do ww. wykazów powinny być gminne ewidencje i programy opieki nad zabytkami, które pomogą stworzyć pełny obraz zabytkowej tkanki regionu.

Ważną rolę w pełnym poznaniu i udokumentowaniu obiektów zabytkowych regionu pełnią środowiska naukowe – niezbędna jest współpraca tych środowisk ze służbami konserwatorskimi i samorządami lokalnymi.

1.2. Ochrona zabytków ruchomych.

Muzea i inne instytucje gromadzące zbiory są najwyższą formą ochrony zabytków ruchomych, stanowią też cenne świadectwo kultury regionu. Ważną ich rolą jest też działalność edukacyjna, popularyzatorska oraz naukowa. Cenne zabytki ruchome znajdują się również poza obiektami muzealnymi – np. w obiektach sakralnych, jako wyposażenie wnętrz i w prywatnych kolekcjach.

W zakresie ochrony zabytków ruchomych celowe są działania dotyczące lepszego zabezpieczenia, ekspozycji i promocji, zarówno obiektów je gromadzących, jak i samych zbiorów.

1.3. Ochrona zabytków nieruchomych.

Ochrona zabytkowego obiektu nieruchomego należy do obowiązków właściciela obiektu. Konserwacje, remonty oraz wszelkie prace inwestycyjne w obiektach zabytkowych powinny być prowadzone po zinwentaryzowaniu obiektu, przeprowadzeniu badań archiwalnych, historycznych i techniczno-naukowych, mających na celu ustalenie stanu technicznego obiektu oraz określenia zakresu koniecznych prac konserwatorskich.

W województwie świętokrzyskim wiele obiektów zabytkowych wymaga prac konserwatorskich, remontowych, adaptacyjnych. Przyczyną takiego stanu jest brak środków finansowych, zwłaszcza jeśli chodzi o obiekty będące własnością samorządów lub osób prywatnych. Pomoc w pozyskaniu środków na niezbędne prace może być kluczowym elementem wspierającym ochronę tych obiektów.

1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.

Na terenie województwa świętokrzyskiego największe skupiska osadnictwa prehistorycznego i działalności człowieka występują w dolinach rzecznych i te obszary są, do chwili obecnej, najlepiej rozpoznane. Dla prowadzenia identyfikacji zabytków archeologicznych województwa świętokrzyskiego w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski konieczne są dalsze badania terenowe. Ochrona stanowisk archeologicznych wymaga współpracy służb konserwatorskich z władzami lokalnymi, zwłaszcza w zakresie uwzględnienia ich w planach zagospodarowania przestrzennego oraz działań edukacyjnych dla mieszkańców o konieczności i celowości ochrony tych zabytków.

Najlepszą formą ekspozycji zabytków archeologicznych jest ich prezentowanie „in situ”, czyli w miejscu odnalezienia. Szczególne znaczenie mają obiekty o tzw. własnej formie terenowej (grodziska, kurhany), które w szczególny sposób modelują krajobraz kulturowy. Taka forma prezentacji jest jednak zależna od możliwości terenowych i organizacyjnych oraz od skali znaleziska. Zdecydowana większość obiektów

archeologicznych znajduje się jednak pod ziemią i jest z reguły niewidoczna. Stanowiska te eksponuje się na powierzchni w postaci nagromadzenia różnego rodzaju zabytków ruchomych (ceramika, kości, krzemienie, odpady produkcyjne). Niewielka ich część pozyskana w trakcie badań wykopaliskowych i prospekcji terenowej jest przechowywana i eksponowana w muzeach.

1.5. Ochrona zabytkowych układów architektonicznych.

W postępujących procesach urbanizacyjnych kształtowanie właściwej polityki przestrzennej powinno odbywać się na zasadach zrównoważonego rozwoju. Jest to szczególnie istotne, jeśli się ma do czynienia z koniecznością zachowania i wyeksponowania walorów zabytkowych, kulturowych, krajobrazowych miejscowości. Degradacja miast dotyczy głównie wprowadzania budynków lub obiektów obcych kulturowo (np. ciągów komunikacyjnych) w przestrzeń, bez powiązania z dotychczasową strukturą. Szczególne zniszczenia zabytkowej tkanki i układu przestrzennego widoczne są na terenach wiejskich.

W ostatnich latach wiele centrów miast i miejscowości na terenie województwa zostało poddanych rewitalizacji. Przeprowadzone procesy służą nie tylko powierzchownej odnowie, ale mają wprowadzić ład przestrzenny, zahamować procesy degradacyjne, przynieść pozytywne skutki społeczne oraz pobudzić rozwój gospodarczy.

1.6. Stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

Na terenie województwa świętokrzyskiego jest tylko jeden pomnik historii (Krzemionki – kopalnie krzemienia z epoki neolitu położone we wsi Sudół w gminie Bodzechów) oraz jeden park kulturowy (w centrum miasta Końskie) – te formy ochrony zabytków stosowane są bardzo rzadko. Częściej wykorzystywaną formą ochrony jest możliwość wydzielenia strefy ochrony konserwatorskiej dla zabytkowych obiektów lub układów przestrzennych.

Konieczne jest podejmowanie działań mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego poprzez m.in. analizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych dla obszarów wyróżniających się krajobrazowo, posiadających zabytki nieruchome charakterystyczne dla miejscowej tradycji budowlanej. Park kulturowy może być powoływany przez radę gminy, po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Działania takie przyczynią się do utrzymania ładu przestrzennego, charakterystycznych wzorców architektonicznych, a także wzmocnią tożsamość regionalną.

Cel szczegółowy 2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Harmonijne włączenie aspektów dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego w zachodzące zmiany cywilizacyjne daje możliwość właściwej jego ochrony oraz efektywnego wykorzystania. Dziedzictwo kulturowe to zarówno obiekty zabytkowe (zabytki nieruchome, ruchome, archeologiczne), jak i dziedzictwo niematerialne. W zarządzaniu ochroną dziedzictwa kulturowego ważną rolę powinny odgrywać prawne i organizacyjne narzędzia oddziaływania na procesy kształtowania krajobrazu kulturowego, przy uwzględnieniu zasad ekonomii i przy wykorzystywaniu metod nowoczesnego marketingu.

2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.

Poprawa dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego powinna polegać na tworzeniu baz danych (w tym przestrzennych), unowocześnianiu obiektów i metod wystawienniczych, zastosowaniu nowoczesnych technik katalogowania, zabezpieczania i konserwacji zbiorów oraz rozwoju usług towarzyszących.

2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.

Efektywna, nowoczesna opieka nad zabytkami wymaga podejmowania profesjonalnych działań marketingowych, zgodnych z wymogami współczesnego rynku. Działania te powinny obejmować: organizację systemu informacji o zabytkach i dziedzictwie kulturowym, promowanie w tym zakresie województwa na targach i imprezach ogólnopolskich i zagranicznych, wspieranie lokalnych imprez popularyzujących dziedzictwo kulturowe.

2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

Efektywne i nowoczesne zarządzanie zabytkami wymaga tworzenia odpowiednich rozwiązań organizacyjno-technicznych, które będą umożliwiały współpracę z szerokim kręgiem zainteresowanych opieką nad zabytkami i prorozwojowym wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego regionu. Dziedzictwo kulturowe może być pomocne w rozwoju regionalnym poprzez takie działania jak: przeznaczenie obiektów zabytkowych na cele społeczne i gospodarcze, rozwój małych i średnich przedsiębiorstw na bazie walorów środowiska kulturowego, promowanie lokalnych produktów, wytwórców i rzemiosła. Działania te mogą przyczynić się do powstania nowych miejsc pracy.

Cel szczegółowy 3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Budowanie tożsamości regionalnej na obszarze województwa świętokrzyskiego może dotyczyć działań podejmowanych zarówno dla całego jego obszaru, jak i dla konkretnych rejonów (nie tylko w rozumieniu administracyjnym, ale i kulturowym). Teren województwa jest zróżnicowany kulturowo, jednocześnie jednak pozostaje związany historią i tradycją.

Ważnym elementem niezbędnym dla realizacji tego celu jest kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla historii i wartości lokalnego dziedzictwa oraz budowanie klimatu społecznego zrozumienia dla idei potrzeby ochrony nie tylko istniejących zasobów materialnych, ale i zachowania tradycji niematerialnych.

3.1. Kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

Lokalne tradycje, świadczące o kulturze regionu, wymagają odpowiednich warunków dla ich kultywowania. Architektura, zagospodarowanie, folklor, twórczość artystyczna, lokalne rzemiosło, tradycje gospodarcze wzmacniają poczucie tożsamości i identyfikację mieszkańców z regionem, ale wymagają wsparcia m.in. ze strony lokalnych samorządów i samorządu województwa.

Celowym jest wspieranie stowarzyszeń i podmiotów organizujących cenne inicjatywy związane z ochroną i propagowaniem dziedzictwa kulturowego oraz tworzeniem na jego bazie nowych wartości uatrakcyjniających krajobraz kulturowy województwa świętokrzyskiego.

3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Kształtowanie świadomości społecznej w aspekcie posiadanych przez województwo świętokrzyskie zasobów dziedzictwa kulturowego wpływa na poszanowanie dorobku kultury, wzrost zainteresowania historią, tradycją i zabytkami. Jest to działanie ciągłe, wymagające opracowania odpowiednich programów edukacyjnych dla różnych grup odbiorców, udostępniania szerszej grupie odbiorców wyników badań naukowych, współpracy pomiędzy instytucjami naukowymi, samorządami, mieszkańcami. Efektem tych działań powinno być podniesienie aktywności społecznej w zakresie ochrony zabytków i kultywowania tradycji.

8.2. Wdrażanie „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016”

W ramach przyjętych dla „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016” celów szczegółowych i kierunków działań zostały określone rodzaje zadań. Dla poszczególnych grup zadań zostały wyznaczone podmioty odpowiedzialne za ich realizację oraz potencjalne źródła finansowania.

Schemat wdrażania „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016”

Kierunek działań	Rodzaje zadań	Podmioty realizujące zadania	Potencjalne źródła finansowania
Cel szczegółowy 1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.			
Działanie 1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych	Uaktualnienie gminnych ewidencji zabytków	jednostki administracji publicznej i ich jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe	budżet jst budżet państwa
	Rekomendacja obiektów lub obszarów zabytkowych do uwzględnienia ich w zapisach planów miejscowych.		
	Opracowanie gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami		
	Przeprowadzenie szkoleń i wydanie materiałów instruktażowych dla samorządów oraz właścicieli i użytkowników zabytków, zawierających informację o sposobie przygotowywania programów opieki nad zabytkami oraz o zakresie i możliwościach opieki i ochrony zabytków przez samorządy i właścicieli.	jednostki administracji publicznej i ich jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe, uczelnie i jednostki badawcze	budżet jst budżet państwa
	Inicjowanie i wspieranie współpracy podmiotów badawczych, naukowych, kulturotwórczych w celu naukowego badania dziedzictwa kulturowego województwa.		
	Inicjowanie i wspieranie powstawania opracowań specjalistycznych, studiów, monografii wartościowych obiektów, terenów itp. oraz prowadzenie badań nad dziedzictwem kulturowym realizowanych dla potrzeb opracowań projektowych i planowania przestrzennego.		
Inwentaryzacja zabytków archeologicznych, kontynuacja Archeologicznego Zdjęcia Polski.	Wojewódzki Konserwator Zabytków	budżet państwa	
Działanie 1.2. Ochrona zabytków ruchomych.	Wspomaganie modernizacji obiektów gromadzących zbiory, w celu dostosowania ich do nowoczesnych norm ekspozycji oraz udostępnienia szerokiemu gronu odbiorców (w tym osobom niepełnosprawnym).	jednostki administracji publicznej i ich jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe	budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Poprawa warunków przechowywania zbiorów muzealnych oraz unowocześnienie technik ich prezentacji.		
	Poprawa stanu zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w obiektach zabytkowych		

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Kierunek działań	Rodzaje zadań	Podmioty realizujące zadania	Potencjalne źródła finansowania
	Promowanie kolekcji prywatnych poprzez eksponowanie ich w kolekcjach muzealnych lub na wystawach czasowych.	Wojewódzki Konserwator Zabytków	
Działanie 1.3. Ochrona zabytków nieruchomości.	Dążenie do uregulowania stosunków własnościowych obiektów zabytkowych.	właściciele obiektów jednostki administracji publicznej i ich jednostki organizacyjne, Wojewódzki Konserwator Zabytków	środki prywatne budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Podejmowanie prac remontowo-budowlanych w obiektach zabytkowych		
	Podejmowanie działań zabezpieczających na obiektach zabytkowych, będących w bardzo złym stanie technicznym i zagrożonych ruiną.		
	Włączenie obiektów posiadających walory historyczne, architektoniczne lub kulturowe w sieci szlaków turystycznych.		
	Propagowanie wśród samorządów lokalnych idei remontowania obiektów zabytkowych i adaptacji ich na cele społeczne i gospodarcze.		
	Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami, w tym nadawanie statusu społecznego opiekuna zabytków.		
Działanie 1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.	Wspieranie właścicieli obiektów zabytkowych w pozyskiwaniu środków zewnętrznych na dofinansowanie prac w obiektach zabytkowych w celu ich odnowienia i adaptacji.		
	Prowadzenie prac badawczych nad zagrożonymi stanowiskami archeologicznymi w celu ich ochrony i ewentualnego przeniesienia i zabezpieczenia.	jednostki samorządu terytorialnego Wojewódzki Konserwator Zabytków	budżet jst budżet państwa
	Umożliwienie ekspozycji zabytków archeologicznych „in situ”, czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, jako dziedzictwa związanego z danym terenem.		
	Uwzględnianie problematyki ochrony zabytków archeologicznych w gminnych planach zagospodarowania przestrzennego.		
Monitorowanie inwestycji w celu prowadzenia wymaganych prawem badań archeologicznych.			
Działanie 1.5. Ochrona zabytkowych układów architektonicznych	Rewitalizacja układów urbanistycznych	właściciele obiektów jednostki administracji publicznej i ich jednostki organizacyjne, Wojewódzki	środki prywatne budżet jst środki zewnętrzne
	Rewitalizacja układów ruralistycznych		
	Ochrona zabytków „in situ” w krajobrazie miejskim i wiejskim.		

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Kierunek działań	Rodzaje zadań	Podmioty realizujące zadania	Potencjalne źródła finansowania
		Konservator Zabytków	
<p>Działanie 1.6. Stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego</p>	Dostosowanie planów zagospodarowania przestrzennego do historycznie, kulturowo lub przyrodniczo ukształtowanych obszarów o cennych walorach zabytkowych.	jednostki samorządu terytorialnego właściciele obiektów	środki prywatne budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Opracowanie koncepcji tworzenia tzw. „pasm kulturowych” dla jednolitych kulturowo obszarów województwa – np. łączenie w ciągi tematyczne, związane z formą ukształtowania i zagospodarowania terenu, historią, rodzajem prowadzonej działalności itp. – jako element scalający województwo.	instytucje kultury organizacje pozarządowe Wojewódzki Konservator Zabytków	
	Wspieranie tworzenia parków kulturowych		
	Inicjowanie i wspieranie działań w celu uznania obiektów i obszarów o szczególnych wartościach zabytkowych za pomnik historii		
	Uwzględnianie stref ochrony konserwatorskiej przy tworzeniu planów zagospodarowania przestrzennego oraz egzekwowanie zaleceń konserwatorskich podczas procesów inwestycyjnych.		
	Zapewnienie właściwej ochrony układom zieleni zabytkowej oraz wartościowym historycznie, kulturowo i przyrodniczo terytoriom zielonym.		

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Kierunek działań	Rodzaje zadań	Podmioty realizujące zadania	Potencjalne źródła finansowania
Cel szczegółowy 2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.			
Działanie 2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa kulturowego	Unowocześnianie obiektów gromadzących dzieła sztuki oraz technik prezentacji zbiorów.	właściciele obiektów	środki prywatne budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Budowa i zarządzanie bazami danych o zabytkach w celu zabezpieczenia przed zniszczeniem, nielegalnym wywiezieniem za granicę, itp.	jednostki samorządu terytorialnego	
	Budowa przestrzennego systemu informatycznego GIS.	instytucje kultury	
	Digitalizacja i archiwizacja cyfrowa oraz udostępnianie obiektów zabytkowych	instytucje statutowo zajmujące się opieką nad zabytkami	
Działanie 2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego	Organizacja i udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa, jako corocznej imprezie popularyzującej zabytki.	jednostki samorządu terytorialnego	budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Uczestniczenie w targach związanych z dziedzictwem kulturowym	instytucje kultury	
	Inicjowanie powoływania społecznych opiekunów zabytków.		
	Wspieranie wydawnictw i publikacji multimedialnych o zabytkach regionu, zwłaszcza jako elementu oferty turystycznej.		
	Współpraca międzyregionalna w zakresie promocji dziedzictwa kulturowego.		
Działanie 2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym	Adaptacja obiektów zabytkowych na cele kulturalne, edukacyjne i turystyczne	właściciele obiektów	środki prywatne budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Tworzenie szlaków turystycznych w oparciu o obiekty posiadające walory historyczne, architektoniczne lub kulturowe	jednostki samorządu terytorialnego	
	Wspieranie tworzenia miejsc pracy w obiektach zabytkowych dostosowanych do pełnienia funkcji kulturalnych, turystycznych.	instytucje kultury	

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Kierunek działań	Rodzaje zadań	Podmioty realizujące zadania	Potencjalne źródła finansowania
Cel szczegółowy 3.			
Tworzenie warunków do wzmocnienia tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.			
Działanie 3.1. Kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości województwa.	jednostki samorządu terytorialnego instytucje kultury instytucje statutowo zajmujące się opieką nad zabytkami	budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Wspieranie tworzenia ludowych kapel, zespołów, kół gospodyń oraz stowarzyszeń kultywujących tradycje językowe, kulinarne, obrzędowość itp. regionów.		
	Tworzenie, rejestracja i promowanie lokalnych produktów.		
	Wspieranie inicjatyw lokalnych mających na celu ożywienie tradycji, propagowanie kultury, promocję regionów.		
Działanie 3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.	Popularyzacja wiedzy o regionie wśród mieszkańców województwa, szczególnie w działaniach oświatowych i kulturalnych dla wzrostu świadomości w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego.	jednostki samorządu terytorialnego instytucje kultury organizacje pozarządowe uczelnie i jednostki badawcze	budżet jst budżet państwa środki zewnętrzne
	Nagradzanie i wspieranie lokalnych propagatorów wiedzy o dziedzictwie kulturowym.		
	Upowszechnianie wyników badań naukowych nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym za pośrednictwem multimediiów, w wydawnictwach naukowych i specjalistycznych, na konferencjach, seminariach.		
	Popularyzacja wiedzy o wydarzeniach związanych z martyrologią i miejscach ją upamiętniających		

8.3. Zadania wynikające z przyjętych kierunków działań, będące w kompetencji Województwa Świętokrzyskiego

Samorząd Województwa Świętokrzyskiego odpowiada za realizację zadań w ramach przyjętego w „Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” celu generalnego, celów szczegółowych oraz kierunków działań.

Do zadań Samorządu Województwa Świętokrzyskiego należą:

- współpraca z jednostkami samorządów terytorialnych,
- promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego województwa oraz upowszechnianie wiedzy o regionie,
- wskazywanie możliwości pozyskiwania środków finansowych z funduszy polskich i europejskich na przeprowadzenie prac konserwatorskich, restauracyjnych, rewitalizacyjnych dla obiektów i obszarów wartościowych dla regionu,
- wspieranie rozpowszechniania informacji o dziedzictwie materialnym i niematerialnym regionu,
- koordynacja i organizacja działań w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa,
- wspieranie opracowania i wydawania folderów, albumów i publikacji informacyjno-promocyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego,
- monitorowanie realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016”,
- wspieranie prac remontowo-konserwatorskich lub robót budowlanych w obiektach zabytkowych.

9. Instrumenty realizacji, finansowania i wdrażania „Programu Opieki nad Zabytkami”

9.1. Instrumenty wdrażania i realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami”

Założeniem „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” jest właściwa ochrona i opieka nad zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz ich wykorzystanie dla rozwoju społecznego, gospodarczego oraz przestrzennego.

Cele i działania objęte „Programem Opieki nad Zabytkami” będą realizowane przez:

- Samorząd Województwa Świętokrzyskiego
- samorządy gminne i powiatowe
- w ramach swych kompetencji: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach, Regionalną Organizację Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska, placówki muzealne, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, jednostki oświatowe
- zarządców i właścicieli obiektów: instytucje publiczne, kościoły i związki wyznaniowe, inne osoby prawne i fizyczne.

Wdrażanie „Programu Opieki nad Zabytkami” wymaga współpracy wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za realizację zadań, w tym właścicieli obiektów i organów wydających decyzje.

Realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami” służą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych dokumenty:
  - dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków,
  - plany zagospodarowania przestrzennego,
  - programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
  - wnioski o wpis do rejestru obiektów o wartości artystycznej i zabytkowej,
  - prowadzenie gminnej ewidencji zabytków,
- instrumenty koordynacji:
  - plany strategiczne województwa,
  - współpraca z samorządami szczebla powiatowego i gminnego, ośrodkami naukowymi, akademickimi, kulturalnymi, muzeami, diecezjami i innymi instytucjami działającymi na polu kultury,
- instrumenty finansowe:
  - wydatkowanie środków własnych na ochronę zabytków,
  - dotacje, subwencje, darowizny, granty itp. na prace remontowe konserwatorskie, rewitalizacyjne,
  - finansowanie nagród dla uczestników konkursów w ramach działań edukacyjnych,
- instrumenty społeczne, do których należą:
  - edukacja kulturowa,
  - dostarczanie informacji na temat potrzeb „Programu Opieki nad Zabytkami”,
  - współpraca pomiędzy instytucjami,
  - promocja,
- instrumenty kontrolne:
  - monitoring realizacji celów „Programu Opieki nad Zabytkami”,

- analiza: stanu technicznego obiektów zabytkowych, stanu zagospodarowania przestrzennego, stanu środowiska i krajobrazu kulturowego, zagadnień społecznych, infrastruktury społeczno-kulturalnej itp.

Wdrożenie „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” w założeniu wpłynie na poprawę stanu środowiska kulturowego oraz umożliwi wykorzystanie istniejących zasobów w regionie.

9.2. Instrumenty finansowania

Środki na realizację celów i działań zapisanych w „Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” można pozyskiwać z wielu źródeł zewnętrznych. Podstawowym źródłem finansowania są środki własne właściciela obiektu zabytkowego. Ponadto możliwe jest pozyskanie wsparcia ze źródeł krajowych (np. dotacje z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego) oraz zagranicznych (np. środki Unii Europejskiej i fundacji międzynarodowych).

Podstawowe źródła finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami na terenie województwa świętokrzyskiego to:

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Dotacje z budżetu państwa w ramach programów operacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym, rozwojem infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz edukacji kulturalnej i upowszechnianiu dziedzictwa kulturowego.
Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach	Dotacje z budżetu państwa na realizację zadań z zakresu ochrony dóbr kultury, w tym m.in. promocja, ochrona i konserwacja zabytkowych obiektów ruchomych, architektury i techniki, dofinansowanie wydawnictw, sesji naukowych i wystaw dotyczących popularyzacji ochrony i konserwacji dóbr kultury.
Minister Administracji i Cyfryzacji	Dotacje z budżetu państwa: <ul style="list-style-type: none"> - w ramach Funduszu Kościelnego na realizację zadań związanych z remontami i konserwacją obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (podstawowe prace zabezpieczające obiekt) - na realizację zadań mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego.
Środki Unii Europejskiej	Dotacje w ramach: <ul style="list-style-type: none"> - programów operacyjnych zarządzanych na poziomie krajowym i/lub regionalnym: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejski Fundusz Społeczny - inicjatyw wspólnotowych - programów wspólnotowych.
Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy	Dotacja na zadania związane z konserwacją i rewitalizacją dziedzictwa kulturowego oraz promowaniem różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.
Sejmik Województwa Świętokrzyskiego	Dotacja z budżetu Województwa Świętokrzyskiego na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	W zakresie działań dotyczących ochrony przyrody i krajobrazu, ze szczególnym uwzględnieniem planów ochrony obszarów cennych przyrodniczo.

Ponadto działania związane z ochroną zabytków finansowane są z:

- budżetów jednostek samorządu terytorialnego szczebla powiatowego i gminnego,
- funduszy krajowych organizacji pozarządowych (m.in. Fundacja Kronenberga, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Lokalne Projekty Kulturalne, Fundacja Wspomagania Wsi),
- funduszy organizacji międzynarodowych (m.in. Europa Nostra, European Cultural Foundation),
- środków osób fizycznych i prawnych,
- środków pochodzących ze zbiorów i ofiarności publicznej.

9.3. Zasady oceny realizacji „Programu Opieki nad Zabytkami” – monitoring

Realizacja „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” winna być poddawana procesowi monitorowania. Program – zgodnie z ustawą – opracowuje się na okres 4 lat, po upływie tego okresu należy opracować jego aktualizację. Z realizacji programu zarząd województwa sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia sejmikowi województwa. Wnioski z oceny realizacji programu powinny być uwzględniane przy opracowaniu aktualizacji dokumentu.

Dla potrzeb dokonania oceny „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016” należy prowadzić monitoring wybranych wskaźników i wyników działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych celów.

Wskaźniki monitoringu „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016”:

Kierunki działań	Wskaźniki monitoringu
Cel szczegółowy 1.	
Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.	
Działanie 1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> - liczba zabytków nieruchomych w rejestrze i ewidencji - liczba zabytków archeologicznych w rejestrze i ewidencji - liczba opracowanych gminnych ewidencji zabytków - liczba opracowanych powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami - liczba pomników historii - liczba opracowań naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa
Działanie 1.2. Ochrona zabytków ruchomych	<ul style="list-style-type: none"> - liczba obiektów, w których wykonano zabezpieczenia przeciwpożarowe i przeciwwłamaniowe
Działanie 1.3. Ochrona zabytków nieruchomych	<ul style="list-style-type: none"> - liczba odnowionych obiektów, zespołów obiektów - liczba obiektów zabytkowych zaadaptowanych na cele społeczne - liczba społecznych opiekunów zabytków
Działanie 1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.	<ul style="list-style-type: none"> - liczba zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych - liczba wydanych pozwoleń na prace archeologiczne - liczba obiektów archeologicznych eksponowanych „in situ”
Działanie 1.5. Ochrona zabytkowych układów architektonicznych	<ul style="list-style-type: none"> - liczba opracowanych lub uaktualnionych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego - liczba opracowanych programów rewitalizacji - liczba obszarów poddanych rewitalizacji na terenach

Kierunki działań	Wskaźniki monitoringu
	miejskich i wiejskich
Działanie 1.6. Stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> - liczba utworzonych parków kulturowych - liczba opracowanych planów ochrony terenów cennych przyrodniczo (krajobraz kulturowy)
Cel szczegółowy 2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego	
Działanie 2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> - wskaźnik ruchu turystycznego w obiektach - liczba zwiedzających muzea - liczba zmodernizowanych obiektów wystawienniczych - obszary objęte przestrzennym systemem informatycznym GIS - liczba zbiorów zdigitalizowanych - liczba obiektów zabytkowych przeznaczonych na cele kulturalne, edukacyjne i turystyczne
Działanie 2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> - liczba inicjatyw promujących instytucje gromadzące dzieła sztuki - liczba inicjatyw kulturalnych w sferze opieki nad zabytkami - liczba inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe województwa - liczba nagrodzonych lokalnych propagatorów wiedzy o dziedzictwie kulturowym
Działanie 2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym	<ul style="list-style-type: none"> - liczba obiektów zabytkowych zaadaptowanych na cele kulturalne, edukacyjne i turystyczne - liczba nowo utworzonych miejsc pracy w obsłudze obiektów zabytkowych
Cel szczegółowy 3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.	
Działanie 3.1. Kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> - liczba inicjatyw współpracy władz samorządowych, społeczności, służb konserwatorskich i inwestorów w dziedzinie opieki nad zabytkami
Działanie 3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> - liczba inicjatyw lokalnych mających na celu ożywienie tradycji, propagowanie kultury, promocję regionów - liczba upowszechnionych badań nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym

10. Bibliografia

Dokumenty

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) oraz Ustawa z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 75, poz. 474)
2. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2004
3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Warszawa 2011
4. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190)
5. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. - ratyfikowana przez Prezydenta RP dnia 8 lutego 2011 r. (Dz. U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018)
6. Program Opieki nad Zabytkami w województwie świętokrzyskim na lata 2007-2011
7. Programy opieki nad zabytkami dla powiatów i gmin województwa świętokrzyskiego
8. Obiekty nieruchome woj. świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan na dzień 31.10.2012 r.) – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach
9. Aktualizacja do Raportu o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989, red. Elżbieta Jagielska, Warszawa 2010
10. Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego, Kielce 2011

Publikacje

1. Adamczyk A., Kościoły drewniane w województwie kieleckim, Kielce 1998
2. Adamczyk J. L., Rynek w Kielcach. Przekształcenia przestrzenne i zabudowa mieszczańska Kielc lokacyjnych w XVII-XIX wieku, Kielce 1993
3. Adamczyk J. L., Wzgórze Zamkowe w Kielcach, Kielce 1991
4. Architektura rezydencjonalna historycznej Małopolski. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Łańcut czerwiec 1975, Łańcut 1982
5. Bazylika mniejsza p.w. Narodzenia NMP w Wiślicy, red. M. Pieniążek-Samek, Kielce 2005
6. Bielenin K., Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich, Kielce 1992
7. Bodzentyn. Z dziejów miasta w XII-XX wieku, red. K. Bracha, Kielce 1998,
8. Bodzentyn. Z przeszłości miasta, red. K. Bracha, W. Guca, Kielce 2011
9. Bogucka M., Samsonowicz H., Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej, Ossolineum 1986
10. Chęciny. Studia z dziejów miasta XVI-XX wieku, red. S. Wiech, Kielce 1997
11. Cygan S., Z gwary świętokrzyskiej. Świat dawnej wsi w relacjach mieszkańców. Pogwarki. Twórczość ludowa. Słowniczek, Kielce 2009
12. Cystersi, misjonarze Europy. Jędrzejów, Koprzywnica, Sulejów, Wąchock. Materiały z sesji zorganizowanej w Kielcach w dniach 17-18 września 1994 roku z okazji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa, Kielce 1994

13. Diecezja kielecka. Miejsca – Historia – Tajemnice, opr. W. Burzawa, K. Dobrowolska, A. Dziarmaga, ks. P. Tkaczyk, Kielce 2011
14. Dziedzictwo kulturowe regionu świętokrzyskiego. Materiały pokonferencyjne, red. T. Dzikowski, Kielce 2007
15. Dzieje i technika świętokrzyskiego górnictwa i hutnictwa kruszcowego, red. Z. Kowalczewski, Warszawa 1972
16. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej, Ossolineum 1986
17. Dzieje regionu świętokrzyskiego od X do XVII wieku, red. Wijaczka J., Guldon Z., Kubicki R., Kazusek Sz., Kielce 2004
18. Historia Ordynacji Pińczowskiej 1601-1945. Materiały z sesji naukowej 26 września 2011, „Pińczowskie spotkania historyczne”, z. 15, Pińczów 2011
19. Imiołek M., Stroje ludowe kielecczyny, Muzeum Wsi Kieleckiej 2012
20. Jezierski A., Leszczyńska C., Historia gospodarcza Polski, Warszawa 2003
21. Katalog zabytków sztuki w Polsce. Tom III. Województwo Kieleckie, red. Łoziński J. Z., Wolff B., Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk Zespół Inwentaryzacji Zabytków
Zeszyty:
  - Zeszyt 1. Powiat Buski, Warszawa 1957
  - Zeszyt 2. Powiat Iłżecki, Warszawa 1957
  - Zeszyt 3. Powiat Jędrzejowski, Warszawa 1957
  - Zeszyt 4. Powiat Kielecki, Warszawa 1957
  - Zeszyt 5. Powiat Konecki, Warszawa 1958
  - Zeszyt 6. Powiat Kozienicki, Warszawa 1958
  - Zeszyt 7. Powiat Opatowski, Warszawa 1958
  - Zeszyt 8. Powiat Opoczyński, Warszawa 1958
  - Zeszyt 9. Powiat Pińczowski, Warszawa 1957
  - Zeszyt 10. Powiat Radomski, Warszawa 1957
  - Zeszyt 11. Powiat Sandomierski, Warszawa 1957
  - Zeszyt 12. Powiat Włoszczowski, Warszawa 1966
22. Karłowicz J., Słownik gwar polskich, Kraków 1900
23. Kiryk F., Rozwój urbanizacji Małopolski XIII-XVI w. Województwo krakowskie, Kraków 1985
24. Kiryk F., Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek, Kielce 1994
25. Koba-Ryszewska T., Przeszłość administracyjna ziem województwa kieleckiego, w: Z dziejów Ziemi Kieleckiej 1918-1944, Warszawa 1970.
26. Kolus M., Miejsca upamiętniające działalność Batalionów Chłopskich w latach 1940-1945 na terenie województwa świętokrzyskiego, Ogólnopolski Związek Żołnierzy Batalionów Chłopskich Zarząd Okręgu – Kielce, Kielce 2011
27. Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej, red. ks. D. Olszewski, R. Gryz, Kielce 2000
28. Korycka M. A., Architektura sakralna na Kielecczyźnie do 1939 roku, w: Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej, Kielce 1991, s. 237-250
29. Kracik J., Ryś G., Dziesięć wieków diecezji krakowskiej, Kraków 1998
30. Król P., Urban J., Kopalnie miedzianogórskie, Kielce 2007
31. Łoziński J. Z., Grobowe kaplice kopułowe w Polsce 1520-1620, Warszawa 1973
32. Łużyńska E., Świechowski Z., Kunkel R., Architektura opactw cysterskich. Małopolskie filie Morimond, Wrocław 2008

33. Mała Ojczyzna Świętokrzyskie. Dziedzictwo kulturowe, red. Okła G., Kielce 2002
34. Michta J., Heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika, Kielce 2000
35. Miłobędzki A., Architektura regionu świętokrzyskiego w XVII wieku, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, t. 9, 1975
36. Mirowski R., Świętokrzyski Szlak Architektury Drewnianej, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego
37. Mossakowski S., Orbis Polonus. Krzyżtopór a Caprarola, w: Orbis Polonus. Studia z historii sztuki XVII-XVIII w., Warszawa 2002, s. 23–55
38. Müller W., Dzieje Kościoła na terenie dzisiejszej diecezji kieleckiej w XVI-XVIII wieku, w: Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983), Kielce 1986, s. 215-230
39. Najgrakowski M., Miasta Polski do początku XXI wieku. Podstawowe informacje o datach założenia i likwidacji, Warszawa 2009
40. Ogrodowiska B., Polskie tradycje i obyczaje, Warszawa 2008
41. Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta, red. F. Kiryk, Sandomierz 1985
42. Ornamenta ecclesiae. Sztuka sakralna diecezji kieleckiej. Katalog wystawy przygotowanej pod kierunkiem Krzysztofa Myślińskiego, Kielce 2000
43. Orzechowski S., Zaplecze osadnicze i podstawy surowcowe starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego, Kielce 2007
44. Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej, Kielce 1991
45. Pająk J. Z., Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego, w: Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?, red. Wijaczka J., Kielce 2001
46. Paprocki B., Zabytki architektury w województwie kieleckim, Kraków 1980
47. Pieniążek-Samek M., Tributum gratitudinis reddo. Fundacje artystyczne na terenie Kielc w XVII i XVIII wieku. Studium z historii kultury, Kielce 2005
48. Pieniążek-Samek M., Oborny A., Główska J., Kielce. Historia. Kultura. Sztuka, Kielce 2003
49. Penkalla A., Żydowskie ślady w województwie kieleckim i radomskim, Radom 1992
50. Późnośredniowieczne zamki na terenie dawnego województwa sandomierskiego, red. L. Kajzer, Kielce 2005
51. Przemiany architektury rezydencjonalnej w XV-XVIII w. na terenie dawnego województwa sandomierskiego. Wybrane przykłady. Materiały z sesji naukowej – Kielce 18 września 1999, red. J. L. Adamczyk, Kielce 2000
52. Raków. Ognisko arianizmu, red. S. Cynarski, Kraków 1968
53. Rawita-Witanowski M., Dawny powiat chęciński, oprac. D. Kalina, Kielce 2001
54. Rosiński P., Zabytkowe organy w województwie kieleckim, Warszawa–Kraków 1992
55. Sabor A., Sztetl. Śladami żydowskich miasteczek. Działoszyce – Pińczów – Chmielnik – Szydłów – Chęciny, Kraków 2005
56. Siedziby biskupów krakowskich na terenie dawnego województwa sandomierskiego. Materiały z sesji naukowej Kielce 20 IX 1997, Kielce 1997
57. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, Warszawa 1881
58. Stawicki H., Pająk J., Ziemia sandomierska – przykład regionu historycznego – propozycje i próby przekształceń, w: Uwarunkowania historyczno-kulturowe współczesnej organizacji przestrzennej państwa, red. Adamczewska-Wejchert H., Kielce 1993
59. Studia sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego, red. T. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1967

60. Świechowski Z., Katalog architektury romańskiej w Polsce, Warszawa 2009
61. Wiśniewski J., Monografie dekanatów:
Dekanat opatowski, Radom 1907
Dekanat iłżecki, Radom 1911
Dekanat konecki, Radom 1913
Dekanat sandomierski, Radom 1915
62. Wiślica. Nowe badania i interpretacje, red. A. Grzybkowski, Warszawa 1997
63. Wójcik Z., Studia z dziejów rozpoznania bogactw mineralnych regionu świętokrzyskiego, Kielce 1997
64. Z dziejów opactwa świętokrzyskiego, red. M. Derwich, K. Bracha, Kielce 2007
65. Z dziejów rzemiosła na Kielecczyźnie, red. E. Kowecka, Kielce 1973
66. Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, red. M. Różewicz, W. Jankowski, t. 15: Województwo kieleckie, opr. K. Myśliński, red. I. Kochanowska, H. Krzyżanowska, Warszawa 1995

Strony internetowe

<http://www.nid.pl/>
<http://www.nimoz.pl/>
<http://www.stat.gov.pl/gus/>
<http://isap.sejm.gov.pl/>
<http://www.sejmik.kielce.pl/>
<http://www.wrota-swietokrzyskie.pl/>
<http://bip.kielce.rdos.gov.pl/>

11. Załączniki

Załącznik nr 1. Szczegółowe zestawienia zabytków w powiatach i gminach województwa świętokrzyskiego.

Załącznik nr 2. Aktualność programów opieki nad zabytkami w powiatach i gminach województwa świętokrzyskiego.

Załącznik 1

Statystyka liczbowa obiektów rejestrowych i liczby obiektów w ewidencji zabytków
(opracowanie własne na podst. WUKZ z dnia 31.10.2012 r.)

	Liczba zabytków w rejestrze	Liczba zabytków w ewidencji	Suma (obiekty rejestrowe i obiekty ewidencji)	Liczba zabytków archeologicznych
Powiat kielecki grodzki				
Kielce	134	174	308	
suma	134	174	308	
Powiat buski				
Busko-Zdrój	42	110	152	9
Gnojno	5	20	25	8
Nowy Korczyn	19	ewidencja niezwerfikowana	19	2
Pacanów	5	ewidencja niezwerfikowana	5	
Solec-Zdrój	11	27	38	1
Stopnica	11	26	37	1
Tuczępy	3	11	14	
Wiślica	13	36	49	7
suma	109	230	339	28
Powiat jędrzejowski				
Imielno	19	17	36	3
Jędrzejów	30	67	97	5
Małogoszcz	15	67	82	11
Nagłowice	15	23	38	1
Oksa	6	15	21	3
Sędziszów	37	ewidencja niezwerfikowana	37	5
Słupia	15	30	45	
Sobków	24	33	57	15
Wodzisław	20	45	65	4
suma	181	297	478	47
Powiat kazimierski				
Bejsce	8	16	24	8
Czarnocin	13	ewidencja niezwerfikowana	13	8

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Liczba zabytków w rejestrze	Liczba zabytków w ewidencji	Suma (obiekty rejestrowe i obiekty ewidencji)	Liczba zabytków archeologicznych
Kazimierza Wielka	18	90	108	9
Opatowiec	10	62	72	1
Skalbmierz	9	ewidencja niezwyfikowana	9	1
suma	58	168	226	27
Powiat kielecki				
Bieliny	6	19	25	1
Bodzentyn	25	ewidencja niezwyfikowana	25	1
Chęciny	70	ewidencja niezwyfikowana	70	2
Chmielnik	47	72	119	3
Daleszyce	17	24	41	1
Górno	4	9	13	
Łagów	9	34	43	
Łopuszno	8	26	34	1
Masłów	3	48	51	
Miedziana Góra	13	28	41	1
Mniów	6	13	19	
Morawica	10	32	42	
Nowa Słupia	12	ewidencja niezwyfikowana	12	2
Piekoszów	4	10	14	
Pierzchnica	22	ewidencja niezwyfikowana	22	
Raków	15	41	56	
Sitkówka-Nowiny	1	11	12	
Strawczyn	13	19	32	
Zagnańsk	15	21	36	
Wpis wielkoobszarowy - łącznie gm. Masłów i gm. Górno (wpis obszarowy - Góra Radostowa)	1		1	
suma	301	407	708	12
Powiat konecki				
Fałków	15	9	24	
Gowarczów	3	20	23	
Końskie	31	105	136	3
Radoszyce	1	31	32	1

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Liczba zabytków w rejestrze	Liczba zabytków w ewidencji	Suma (obiekty rejestrowe i obiekty ewidencji)	Liczba zabytków archeologicznych
Ruda Maleniecka	6	19	25	
Słupia Konecka	1	22	23	
Smyków	2	10	12	
Stąporków	4	62	66	
suma	63	278	341	4
Powiat opatowski				
Baćkowice	10	6	16	
Iwaniska	9	8	17	
Lipnik	19	9	28	1
Opatów	36	122	158	2
Ożarów	31	185	216	5
Sadowie	12	7	19	
Tarłów	14	80	94	2
Wojciechowice	25	52	77	2
suma	156	469	625	12
Powiat ostrowiecki				
Bałtów	8	24	32	
Bodzechów	22	41	63	4
Ćmielów	28	62	90	5
Kunów	30	ewidencja niezwerfikowana	30	
Ostrowiec Świętokrzyski	12	143	155	
Waśniów	19	36	55	6
Wpis wielkoobszarowy - łącznie gm. Bodzechów i gm. Ćmielów (wpis obszarowy – kopalnie krzemienia)				1
suma	119	306	425	16
Powiat pińczowski				
Działoszyce	15	ewidencja niezwerfikowana	15	5
Kije	7	9	16	2
Michałów	14	ewidencja niezwerfikowana	14	
Pińczów	36	95	131	3
Złota	11	23	34	5
suma	83	127	210	15

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Liczba zabytków w rejestrze	Liczba zabytków w ewidencji	Suma (obiekty rejestrowe i obiekty ewidencji)	Liczba zabytków archeologicznych
Powiat sandomierski				
Dwikozy	7	32	39	
Klimontów	28	88	116	2
Koprzywnica	14	98	112	
Łonów	14	51	65	
Obrazów	9	81	90	3
Samborzec	11	24	35	2
Sandomierz	95	161	256	
Wilczyce	2	33	35	2
Zawichost	23	75	98	1
suma	203	643	846	10
Powiat skarżyski				
Bliżyn	7	35	42	
Łączna		4	4	
Skarżysko-Kamienna	4	2	6	1
Skarżysko Kościelne	2	142	144	
Suchedniów	5	40	45	
suma	18	223	241	1
Powiat starachowicki				
Brody	5	15	20	
Mirzec	2	20	22	
Pawłów	18	29	47	
Starachowice	22	230	252	
Wąchock	21	ewidencja niezwerfikowana	21	1
Wpis wielkoobszarowy - łącznie gm. Brody i gm. Starachowice (Starachowicka Kolej Dojazdowa)	1		1	
suma	69	294	363	1
Powiat staszowski				
Bogoria	14	12	26	
Łubnice	8	70	78	
Oleśnica	2	39	41	
Osiek	5	95	100	2

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Liczba zabytków w rejestrze	Liczba zabytków w ewidencji	Suma (obiekty rejestrowe i obiekty ewidencji)	Liczba zabytków archeologicznych
Pońaniec	4	90	94	1
Rytwiany	27	132	159	2
Staszów	45	168	213	1
Szydłów	28	ewidencja niezweryfikowana	28	1
suma	133	606	739	7
Powiat włoszczowski				
Kluczewsko	11	18	29	5
Krasocin	16	25	41	4
Moskorzew	12	9	21	
Radków	12	15	27	
Secemin	9	14	23	
Włoszczowa	19	86	105	25
suma	79	167	246	34
Inne				
Wpis wielkoobszarowy z terenu gmin: Imielno, Jędrzejów, Chmielnik, Kije, Pińczów (Jędrzejowska Kolej Dojazdowa)	1		1	
Wpis wielkoobszarowy z terenu gmin: Działoszyce i Skalbmierz (cmentarzysko kurhanowe)				1
SUMA zabytków w województwie	1707	4389	6096	214

Zestawienie zabytków rejestrowych nieruchomości według rodzaju obiektów*
(opracowanie własne na podst. WUKZ z dnia 31.10.2012 r.)

Powiat Gmina	Rodzaj obiektu													
	Założenia prze- strze- nne	Sakralne	Obronne	Zamki, pałace, dwory	Zespoły	Gospodar- cze	Parki	Mieszkalne	Użyteczno- ści publicznej	Zabytki techniki	Cmentarze	Judaica	Ruiny	Inne
Powiat kielecki grodzki														
Kielce	9	14		2	3	1	1	44	8	1	3	2		
suma	9	14		2	3	1	1	44	8	1	3	2		
Powiat buski														
Busko-Zdrój	2	10		1	2	2		9	2			1		1
Gnojno		2			1									
Nowy Korczyn	1	5					1	1			7	1		
Pacanów		2				1					2			
Solec-Zdrój	1				1						2			
Stopnica		3		1	1						1			
Tuczępy		1					1				1			
Wiślica	1	5						1						2
suma	5	28		2	5	3	2	11	2		13	2		3
Powiat jędrzejowski														
Imielno		2			3		1				1			
Jędrzejów	1	4			1		4	4			1			2
Małogoszcz		5			2		1				1			
Nagłowice		2			4		3							
Oksa		2					3							
Sędziszów		2			6		1							
Słupia		2			3		3							
Sobków		4	1		3		2				2			
Wodzisław	1	4			3		2					1	1	
suma	2	27	1		25		20	4			5	1	1	2

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Powiat Gmina	Rodzaj obiektu													
	Założenia prze- strze- nne	Sakralne	Obronne	Zamki, pałace, dwory	Zespoły	Gospodar- cze	Parki	Mieszkalne	Użyteczno- ści publicznej	Zabytki techniki	Cmentarze	Judaica	Ruiny	Inne
Powiat kazimierski														
Bejsce		1			1									
Czarnocin		3			1		4							1
Kazimierza Wielka		4			1		9							
Opatowiec		3			1		1			1				
Skalbmierz		3					3							
suma		14			4		17			1				1
Powiat kielecki														
Bieliny		2				1		1		1				
Bodzentyn	2	3	1		1					4		1	1	
Chęciny	4	6			1	1		27	2	2	1	2	1	
Chmielnik		5		1	2		1	18	1		1	1	1	
Daleszyce	1	4		1	1	1		1		3				
Górno	1	2								2				
Łągów	1	3						1		2				
Łopuszno					1		1			2				1
Maslów	1	2					1							
Miedziana Góra		4								1	1			
Mniów		1			1					2				
Morawica		3			1		1			2				
Nowa Słupia		2			1		1		1					
Piekoszów		1								1				
Pierzchnica	1	3			1									
Raków	1	5			1		1	1	1				1	
Sitkówka Nowiny							1							
Strawczyn		2			11					1	1			1
Zagnańsk		4						3		1	2		1	

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Powiat Gmina	Rodzaj obiektu													
	Założenia prze- strze- nne	Sakralne	Obronne	Zamki, pałace, dwory	Zespoły	Gospodar- cze	Parki	Mieszkalne	Użyteczno- ści publicznej	Zabytki techniki	Cmentarze	Judaica	Ruiny	Inne
suma	12	52	1	2	22	3	7	52	5	3	25	2	6	5
Powiat konecki														
Fałków		2			2		1							
Gowarczów		1					2							
Końskie		3	1		1			1		2				
Radoszyce		1												
Ruda Maleniecka		1			1					1	1			1
Słupia Konecka							1							
Smyków											2			
Stąporków		2					1	1						
suma		10	1		4		5	2		3	3			1
Powiat opatowski														
Baćkowice		3			1						3			
Iwaniska		1		1	1		2				2			
Lipnik		1			1						5		2	
Opatów	1	4	1		2		1	1			7		1	2
Ożarów		5			2		2				8			
Sadowie		2			2		1				1			
Tarłów		3			1	1	1				4			
Wojciechowice		4			1		6				6			
suma	1	23	1	1	11	1	13	1			34		3	2
Powiat ostrowiecki														
Bałtów					1					1				1
Bodzechów		2			1					1				
Ćmielów		2	1		2						3		1	
Kunów	2	2					2				1			
Ostrowiec		3		1	2						1			

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Powiat Gmina	Rodzaj obiektu													
	Założenia prze- strze- nne	Sakralne	Obronne	Zamki, pałace, dwory	Zespoły	Gospodar- cze	Parki	Mieszkalne	Użyteczno- ści publicznej	Zabytki techniki	Cmentarze	Judaica	Ruiny	Inne
Świętokrzyski														
Waśniów		4			2		6							
Wpis wielkoobszarowy - łącznie gm. Bodzechów i gm. Ćmielów (wpis obszarowy – kopalnie krzemienia)														1
suma	2	13	1	1	8		8			2	5		1	2
Powiat pińczowski														
Działoszyce		3			1		3					1		
Kije		1								1				2
Michałów		5			2									
Pińczów	2	8			1		1	1		6	1			1
Złota		3			1									
suma	2	20			5		4	1		7	2			3
Powiat sandomierski														
Dwikozy		2								1				
Klimontów	2	4	1		1		1			7	1	1		
Koprzywnica	1	2			1		1			1				
Łoniów		2			1		3			2				
Obrazów		2			1		2			2				
Samborzec		2			1		2			3				
Sandomierz	1	5	2	4	2	2		24	11	6	2			
Wilczyce										2				
Zawichost	1	4			2			1		3				1
suma	5	23	3	4	9	2	9	25	11	27	5	1		1

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Powiat Gmina	Rodzaj obiektu													
	Założenia prze- strze- nne	Sakralne	Obronne	Zamki, pałace, dwory	Zespoły	Gospodar- cze	Parki	Mieszkalne	Użyteczno- ści publicznej	Zabytki techniki	Cmentarze	Judaica	Ruiny	Inne
Powiat skarżyski														
Bliżyn		3					1							
łączna														
Skarżysko- Kamienna						1								
Skarżysko Kościelne		1												
Suchedniów		2		1			2							
suma		6		1		1	3							
Powiat starachowicki														
Brody		1						2						1
Mirzec		2												
Pawłów		4					7	1		3				
Starachowice		1							2	1				1
Wąchock	1	5				1	1	1	2	2				
Wpis wielkoobszarowy - łącznie gm. Brody i gm. Starachowice (Starachowicka Kolej Dojazdowa)														1
suma	1	13				1	8	3	1	4	5	2		3
Powiat staszowski														
Bogoria		3			1					4				1
Łubnice		1			1					1				
Oleśnica		1								1				
Osiek		2								1				2
Połaniec		1			1					1				
Rytwiany		2				3				3			1	

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Powiat Gmina	Rodzaj obiektu													
	Założenia prze- strze- nne	Sakralne	Obronne	Zamki, pałace, dwory	Zespoły	Gospodar- cze	Parki	Mieszkalne	Użyteczno- ści publicznej	Zabytki techniki	Cmentarze	Judaica	Ruiny	Inne
Staszów	2	6		1	3		1		1		7			2
Szydłów	1	4	1	1	1			1			1	1	1	1
suma	3	20	1	2	7	3	1	1	1		19	1	2	6
Powiat włoszczowski														
Kluczewsko		2			1	1	3						1	
Krasocin	1	2			3		2			1				
Moskorzew	1	1			2		2							
Radków		1			3		3							
Secemin		2			2		2							
Włoszczowa	1	8			2		2							
suma	3	16			13	1	14			1			1	
inne														
Jędrzejowska Kolej Dojazdowa														1
suma														1
SUMA zabytków w województwie	43	279	9	15	116	16	112	144	28	14	148	13	15	30

*Jako jedna sztuka liczony był zabytek – jeden obiekt lub zespół obiektów – posiadający jeden numer rejestrowy

Legenda:

Założenia przestrzenne – układ urbanistyczny, założenie przestrzenne, krajobrazowe lub przemysłowe, zabudowa ulic, rezerwat

Sakralne – kościół, zespół kościoła, zespół katedry, zespół klasztorny, kaplica, kapliczka

Obronne – założenie obronne, mury miejskie, fortyfikacje, zamek obronny

Zamki, pałace, dwory – zamki, pałace, dwory, jako obiekty jednostkowe

Zespoły – zespoły pałacowe, zespoły dworsko-parkowe, zespoły dworsko-folwarczne, założenie folwarczne

Gospodarcze – obiekt gospodarcze: wiatraki, młyny, spichlerze itp.

Parki - parki i zieleń zorganizowana

Mieszkalne – kamienice, wille, domy, chałupy

Użyteczności publicznej – obiekty szpitali, zakładów zdrojowych, hotele,

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

Zabytki techniki – obiekty związane z przemysłem

Cmentarze – cmentarze rzymsko-katolickie, cmentarze wojenne, kirkuty

Judaika – obiekty związane z kulturą żydowską

Ruiny – obiekty będące w ruinie

Inne - np. rezerваты, miejsca pamięci narodowej, założenia wielkoprzestrzenne w formie układów komunikacyjnych

**Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego
(na podst. WUKZ Kielce i Delegatury w Sandomierzu)**

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
Powiat buski					
Busko-Zdrój	Mikułowice		Grodzisko	7	1986
	Polonki		Osada	579	1972
	Polonki		Osada	580	1972
	Polonki		Osada	581	1972
	Skotniki Małe	Ostra Górka	Grodzisko	88	1986
	Służów		Osada	593	1972
	Szaniec		Kopiec	814	1973
	Szczaworyż		Rezerwat archeologiczny	523	1986
	Żerniki Górne	Mogiła	Kopiec pradziejowy	816	1986
Gnojno	Balice		Osada	592	1972
	Gnojno		Osada	60	1986
	Gorzakiew		Osada	588	1972
	Gorzakiew		Osada	590	1972
	Jarząbki		Cmentarzysko i osada	585	1972
	Jarząbki		Osada	586	1972
	Jarząbki		Osada	587	1972
	Jarząbki		Osada	589	1972
Nowy Korczyn	Czarkowy		Kopiec pradziejowy	32	1986
	Podzamcze		Relikty gotyckiego zamku „nowokorczyńskiego”	84	1993
Solec-Zdrój	Kików		Kopiec pradziejowy	21	1986
Stopnica	Stopnica		Teren zamku królewskiego	67	1986
Wiślica	Wiślica	św. Ducha	Relikt kościoła św. Ducha	15	1986
	Wiślica	św. Marcin	Relikt kościoła św. Marcina	16	1986
	Wiślica	św. Mikołaj	Relikt kościoła św. Mikołaja	113	1986
	Wiślica	Królewszczyzna Regia	Rezerwat archeologiczno-architektoniczny REGIA	529	1986
	Wiślica	Kolegiata	Relikty I i II kościoła romańskiego	111/179	1986
	Wiślica		Grodzisko	329/508	1987
Powiat jędrzejowski					
Imielno	Motkowice		Osada	705	1972
	Stawy	Grodzisko	Rezerwat archeologiczny	524	1986
	Stawy		Osada	703	1972

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
Jędrzejów	Mnichów		Relikt rezydencji obronnej	77	1988
	Raków		Osada	696	1972
	Raków		Osada	697	1972
	Wolica		Osada	698	1972
	Zagaje		Kopiec	76	1986
Małogoszcz	Bocheniec		Osada	691	1972
	Kozłów		Osada	702	1972
	Kozłów		Osada	715	1972
	Małogoszcz		Osada	700	1972
	Małogoszcz		Osada	701	1972
	Zakrucze		Osada	700	1972
	Zakrucze		Osada	701	1972
	Złotniki		Osada	689	1972
	Złotniki		Osada	716	1972
	Złotniki		Osada	725	1972
	Złotniki		Osada	726	1972
Nagłowice	Nagłowice		Cmentarzysko	719	1972
Oksa	Oksa		Osada	78	1972
	Oksa		Osada	714	1972
	Oksa		Osada	721	1972
Sędziszów	Borszowice		Kopiec ziemny i relikwiarz dworu	706	1972
	Klimontów		Relikt rezydencji możnowładczej	74	1987
	Krzelów		Kopiec ziemny i relikwiarz rezydencji możnowładczej	11	1986
	Piła		Osada	66	1987
	Wojciechowice		Osada ?	729	1972
Sobków	Choiny		Osada	967	
	Korytnica		Osada	704	
	Kotlice		Osada	707	
	Kotlice		Osada	708	
	Mokrsko Dolne		Grodzisko	496	
	Mokrsko Górne		Osada	693	
	Mokrsko Górne		Teren ruin zamku	28/201/820	
	Sobków		Osada	711	
	Sobków		Osada	713	

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
	Sokołów Górny		Osada	692	1972
	Sokołów Górny		Osada	722	1972
	Sokołów Górny		Osada	723	1972
	Wólka Kawęcka	Piaski	Osada	709	1972
	Wólka Kawęcka		Osada	710	1972
	Żerniki		Osada	968	1977
Wodzisław	Brzeście		Kopiec pradziejowy	31	1986
	Laskowa		Osada	699	1972
	Piotrkowice		Osada	742	1972
	Wodzisław		Osada	690	1972
Powiat kazimierski					
Bejsce	Bejsce		Kopiec pradziejowy	29	1986
	Bejsce		Kopiec pradziejowy	30	1986
	Bejsce		Kopiec pradziejowy	40	1986
	Czyżowice	Królewice	Kopiec pradziejowy	17	1986
	Czyżowice	Królewice	Kopiec pradziejowy	52	1986
	Grodowice		Kopiec pradziejowy	55	1986
	Sędziszowice		2 kurhany pradziejowe	26/I / 27/I	1986
Czarnocin	Czarnocin		Kopiec	50	1986
	Czarnocin		Grodzisko	812	1986
	Kolosy		2 kopce	507	1986
	Opatkowiczki		Kopiec pradziejowy	44	1986
	Soboszów		Kurhan pradziejowy	35	1986
	Stradów	Grodzisko	Rezerwat archeologiczny	505	1987
	Zagaje Stradowskie		Kurhan	25	1986
Kazimierza Wielka	Chruszczyna Wielka		Kurhan	81	1993
	Gorzków		Kurhan	20	1986
	Jakuszowice		Kurhan	815	1986
	Jakuszowice		Osada	-	
	Kazimierza Wielka		Kurhan	80	1993
	Kazimierza Wielka		Kurhan	82	1993
	Nagórzany		Kurhan	43	1986
	Słonowice		Osada i cmentarzysko	62	1986
	Zagórzycy		Kurhan	49	1986

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
Opatowiec	Krzczonów		Kopiec pradziejowy	34	1986
Skalbmierz	Kobylniki		Kopiec pradziejowy	57	1986
Powiat kielecki					
Bieliny	Święty Krzyż	Łysa Góra	Rezerwat archeologiczny ŁYSA GÓRA	25/267	1987
Bodzentyn	Bodzentyn		Stare miasto, zamek biskupi oraz gotyckie mury miejskie	270	1988
Chęciny	Chęciny		Zamek królewski	13/264	1988
	Jaskinia Raj – Rosiejów, Szcotkowice	Uroczysko „Malik”	Rezerwat archeologiczno-przyrodniczy JASKINIA RAJ	482	1986
Chmielnik	Chmielnik		Osada	591	1972
	Kotlice		Cmentarzysko lub osada	582	1972
	Kotlice		Osada	583	1972
Daleszyce Bieliny	Widełki	Góra Zamczysko	Rezerwat archeologiczno-przyrodniczy GÓRA ZAMCZYSKO	3	1986
Łopuszno	Góra Dobrzeszowska – Dobrzeszów		Ośrodek kultu pogańskiego z trzema wałami kamiennymi	956	1977
Miedziana Góra	Tumlin	Góra Grodowa	Rezerwat archeologiczno-przyrodniczy GÓRA GRADOWA	4	1986
Nowa Słupia	Dębno		Grodzisko	785	1972
	Rudki – Sosnówka		Rezerwat archeologiczny RUDKI	5	1986
Powiat konecki					
Końskie	Bedlno		Grodzisko	6	1986
	Kazanów Stary (Stary Kaznów)		Relikt obronnego dworu	13	1986
	Modliszewice		Kompleks zabudowań dworu obronnego	219/302	1988
Radoszyce	Radoszyce		Teren zamku królewskiego	75	1988
Powiat opatowski					
Lipnik	Leszczyków		Kurhan	425/A	1990
Opatów	Opatów		Grodzisko „Żmigród”	580/A	1995
	Tudorów		Wieża mieszkalna „Zamek”	210/A	1972
Ożarów	Biedrzychów		Osada neolityczna, grodzisko wczesnośredniowieczne	495/A	1993
	Gliniany		Kopalnie krzemienia czekoladowego „Wzgórze Kruk”	255/A	1981
	Jankowice		Kurhan	572/A	1994
	Ożarów		Kopalnia krzemienia ożarowskiego „Za Garnarczami”	254/A	1980
	Wojciechówka		Kopalnia krzemienia pasiatego „Koryczna”	265/A	1982
Tartów	Duranów		Kopalnia krzemienia pasiatego „Karczemka”	267/A	1982
	Słupia Nadbrzeżna		Grodzisko wczesnośredniowieczne „Brzozowa Góra”	496/A	1993

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
Wojciechowice	Łopata		Kurhan	279/A	1983
	Kolonia Stodoły		Kurhan	280/A	1983
Powiat ostrowiecki					
Bodzechów	Broniszowice		Cmentarzysko	1180/85	1997
	Miłków	Szewna	Grodzisko	811	1986
	Mychów	Góra Zamkowa	Grodzisko	49	1986
	Świrna		Relikt dworu obronnego	1180/87	1997
Ćmielów	Podgrodzie		Ruiny zamku „Zamczysko”	264/A	1982
	Ruda Kościelna		Kopalnia krzemienia pasiastego „Ostroga”	266/A	1982
	Ruda Kościelna		Kopalnia krzemienia pasiastego „Księża Rola”	261/A	1981
	Ruda Kościelna		Kopalnia krzemienia pasiastego „Borownia”	260/A	1981
	Wola Grójecka		Kurhan „Szwedzka Mogiła”	574/A	1994
Waśniów	Garbacz-Skała		5 kopców	68, 69, 70, 71, 72	1986
	Stryczowice		Kopiec pradziejowy	28	1986
	Krzemionki – Krzemionki, Magonie, Sudół, Stoki Stare	Kopalnie krzemienia	Rezerwat archeologiczny KRZEMIONKI	1/499	1986
Powiat pińczowski					
Działoszyce	Dzierążnia		Kopiec pradziejowy	45	1986
	Gaik		2 kurhany	83	1993
	Sudół		2 kurhany pradziejowe	37/I / 38/II	1986
Kije	Gartatowice		Kopiec pradziejowy	19	1986
	Umianowice		Osada	61	1986
Pińczów	Chroberz		Grodzisko	525	1973
	Pińczów		Relikt grodu oraz pozostałości zamku gotyckiego	652/818	1986
	Skowronno Dolne i Górne		Grodzisko	10	1986
Złota	Kostrzeszyn		Kopiec	51	1986
	Miernów		2 kopce	517A/517B	1986
	Pęczyska	Winnica	Grodzisko	510	1986
	Żurawniki		Kopiec pradziejowy	33	1986

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
Powiat sandomierski					
Klimontów	Konary		Ruiny zamku „Zamczysko”	114/A	1983
	Nowa Wieś		Kurhan	573/A	1994
Obrazów	Kleczanów		Cmentarzysko kurhanowe	463/A	1992
	Święcica		Kurhan kultury, cmentarzysko megalityczne kultury pucharów lejkowych	288/A	1984
	Święcica		Kurhan kultury przeworskiej i wczesnośredniowieczny	289/A	1984
Samborzec	Gorzyczany		Kurhan i domniemane cmentarzysko megalityczne	294/A	1985
	Złota		Kurhan „Kopiec Kwaczała”	273/A	1982
Wilczyce	Dacharzów		Kurhan	520/A	1993
	Dobrocice		Grodzisko	519/A	1993
Zawichost	Zawichost			293/A	1985
Powiat skarżyski					
Skarżysko-Kamienna Wąchock	Rydno		Rezerwat archeologiczny RYDNO	511/514	1986
Powiat starachowicki					
Wąchock	Wąchock		Opactwo cysterskie	154	1988
Powiat staszowski					
Osiek	Tursko Wielkie		Fortalicjum nowożytnie „Zamczysko”	114/A	1983
	Nowa Wieś		Kurhan	573/A	1994
Połaniec	Winnica		Grodzisko wczesnośredniowieczne „Okop”	272/A	1982
Rytwiany	Strzegom		Domniemane cmentarzysko kurhanowe	308/A	1986
	Szczeka		Kurhan „Kopiec Huberta”	307/A	1986
Staszów	Grzybów		Cmentarzysko wielokulturowe	456/A	1991
Szydłów	Szydłów		Dawne mury miejskie wraz z bramami miejskimi	11/So/21/32/Ki	1932
Powiat włoszczowski					
Kluczewsko	Ciemiętniki		Osada	614	1972
	Nowiny		Osada	673	1972
	Nowiny		Osada	686	1972
	Pilczyca		Osada	599	1972
	Rączki		Osada	615	1972
Krasocin	Kozia Wieś		Osada	597	1972
	Kozia Wieś		Osada	604	1972
	Zabrody		Osada	682	1972

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

	Miejscowość	Nazwa lokalna	Rodzaj zabytku	Numer rejestru	Rok
	Zabrody		Osada	684	1972
Włoszczowa	Dąbie		Osada	696	1972
	Dąbie		Osada	610	1972
	Dąbie		Osada	613	1972
	Dąbie		Osada	618	1972
	Dąbie		Osada	674	1972
	Dąbie		Osada	675	1972
	Dąbie		Osada	677	1972
	Dąbie		Osada	678	1972
	Dąbie		Osada	680	1972
	Dąbie		Osada	681	1972
	Gościęcín		Osada	600	1972
	Gościęcín		Osada	605	1972
	Gościęcín		Osada	611	1972
	Gościęcín		Osada	687	1972
	Kurzelów	„Na kopcu”	Relikt dworu obronnego „na kopcu” i relikty średniowiecznej zabudowy kolegiackiej	73	1987
	Kuzki		Osada	683	1972
	Łachów		Osada	720	1972
	Łachów		Osada	727	1972
	Łachów		Osada	728	1972
	Międzylesie		Osada	595	1972
	Międzylesie		Osada	602	1972
	Międzylesie		Osada	603	1972
	Włoszczowa		Grodzisko	65	1987
Włoszczowa		Osada	717	1972	
Włoszczowa		Cmentarzysko	718	1972	

Załącznik 2

Aktualność programów opieki nad zabytkami w powiatach i gminach województwa świętokrzyskiego.

Powiaty

I.p.	Powiat	Nazwa programu	Aktualność
1.	buski	Program Opieki nad Zabytkami w powiecie buskim na lata 2009-2013	Aktualny
2.	ostrowiecki	Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2010-2014 dla powiatu ostrowieckiego	Aktualny

Gminy

I.p.	Gmina	Nazwa programu	Aktualność
1.	Busko-Zdrój	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój na lata 2009-2012	Wymaga aktualizacji
2.	Solec-Zdrój	Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Solec-Zdrój na lata 2012-2016	Aktualny
3.	Stopnica	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Stopnica na lata 2005-2008	Wymaga aktualizacji
4.	Tuczępy	Program Opieki nad Zabytkami w Gminie Tuczępy na lata 2010-2014	Aktualny
5.	Nagłowice	Program Opieki nad Zabytkami w Gminie Nagłowice na lata 2009-2013	Aktualny
6.	Sędziszów	Program Opieki nad Zabytkami w Gminie Sędziszów na lata 2011-2015	Aktualny
7.	Czarnocin	Program Opieki nad Zabytkami Gminy Czarnocin na lata 2006-2009	Wymaga aktualizacji
8.	Skalbmierz	Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Skalbmierz	Brak informacji
9.	Łągów	Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Łągów na lata 2010-2014	Aktualny
10.	Masłów	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Masłów na lata 2012-2015	Aktualny
11.	Morawica	Program Opieki nad Zabytkami Gminy Morawica 2010-2014	Aktualny
12.	Gowarczów	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gowarczów na lata 2006-2009	Wymaga aktualizacji
13.	Opatów	Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Opatów na lata 2009-2012	Aktualny
14.	Bałtów	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bałtów na lata 2011-2015	Aktualny
15.	Bodzechów	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bodzechów na lata 2010-2014	Aktualny
16.	Ćmielów	Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Ćmielów na lata 2010-2013	Aktualny
17.	Kunów	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010-2014	Aktualny
18.	Klimontów	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Klimontów na lata 2013-2016	Aktualny
19.	Koprzywnica	Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koprzywnica na lata 2012-2015	Aktualny

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016

20.	Łonów	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Łonów na lata 2012-2015	Aktualny
21.	Obrazów	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Obrazów na lata 2010-2014	Aktualny
22.	Sandomierz	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Sandomierz na 2010-2013	Aktualny
23.	Skarżysko Kościelne	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Skarżysko Kościelne na lata 2012-2016	Aktualny
24.	Brody	Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015	Aktualny
25.	Starachowice	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Starachowice lata 2012-2016	Aktualny
26.	Osiek	Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Osiek na lata 2012-2015	Aktualny
27.	Połaniec	Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016	Aktualny
28.	Radków	Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radków na lata 2012-2016	Aktualny

Uzasadnienie

Opracowanie „*Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016*” stanowi wypełnienie obowiązku wynikającego z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami). Zgodnie z zapisami tego artykułu:

- ust.1 *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami,*

- ust.3 *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

- ust.4 *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*

Zgodnie z art. 87, ust. 3 wyżej wymienionej ustawy Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków przedstawił opinię do „*Programu opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013-2016*”. Niniejszy program zawiera cele i kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami, a także zasady ich monitorowania oraz główne źródła finansowania zadań związanych z ochroną i opieką dziedzictwa kulturowego regionu świętokrzyskiego. Jest to drugi *Program opieki nad zabytkami* opracowany dla województwa świętokrzyskiego. Poprzedni, przyjęty przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego w 2007 roku, obowiązywał w latach 2007-2011.